

УДК 908(477.46) «19»

«СПОГАДИ ПРО СЕЛО ШАБЕЛЬНИКИ ТА ДЕЩО ПОВ'ЯЗАНЕ З НИМ»

Наталія ЧИГИРИК,
екскурсовод

Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

Останнім часом дослідники все більше використовують метод усної історії, приділяють увагу збору матеріалів польових досліджень. Особливо він набув поширення серед краєзнавців. На основі зібраних свідчень безпосередніх учасників подій можна значно розширити знання про певний період історії.

Однією з найбільших будов 50-х рр. ХХ ст. стало спорудження Кременчуцької ГЕС. Під чашу водосховища з території Чигиринського району відійшло 25362,1 га земель [2; 12]. Зокрема, це і с. Шабельники. До вашої уваги представлено спогади Руденка Валерія Харитоновича 1941 року народження, жителя колишнього с. Шабельники.

«Шабельники було дуже велике село, що розкинулося вздовж ріки Дніпро. Зі сходу ріка Дніпро, з заходу – гора, північна сторона широка, південна (біля Бужина) коротша. Територія села дещо нагадувала чашу з відколотим боком від Дніпра.

Численні острови відділялися від лівого берега основним руслом Славути і омивалися водами його правосторонніх рукавів. В дитинстві, коли ми перепливали човном на ліву сторону, то казали, що це острів. Насправді це була мабуть земля між Сулою і Дніпром.

В кінці квітня починалася повінь: затоплювалися острови, коси, низини, балки, ріки виходили з берегів, з великою швидкістю неслися гілки, старе листя, зірвані дерева, змії, інші тварини... Поступово повінь зменшувалася, у червні вже з'являлися броди, а потім пересихали деякі річкові рукава. В цей час виникало чудо: мільярди мошок. Вони стояли стовпом над коровами, лізли в носа, в вуха, в рукава, сідали килимом на відкриті частини ніг, рук. Такі мініатюрні створіння під проводом більш сильніших кровососів (гедзі, оводи, комарі) розгризали товсту шкіру корів, волів, телят і пили кров. Великі тварини не витримували і бігли, щоб почухатися в куці, соняшник та інші високі рослини.

Проходили дні і нове диво: щороку 22 червня атмосфера стає чиста і жодної мошки не має. Відпадає необхідність тягати за собою курище. Це якась ємкість з жести чи іншого металу, у дні якої кілька дірочок пробитих гвіздком. Туди закладається сухий кізяк і підпалюється, якщо горить, а не тліє, підкладається щоб був дим, яким обкурюються тварини, щоб не кусала мошка. За місяць чи півтора (з половини травня до 22 червня) так просякнеш «пахучим» кізяковим димом, що цього аромату вистачить до кінця літа.

А ще були комарі та інші комахи. Це все пожива для птахів. Ще пуголовки, жаби, змії, мальки риб, риба. Отож і водилися ластівки, лелеки, журавлі, крячки, різні види чайок, сорокопуди, зозулі, кібці та інші птахи.

Влітку на лівому березі Дніпра проти сонця вигрівалися різні змії; як ідеш то боїшся, щоб не наступити. Більшість з них не отруйні. За розміром найбільші були полози (по кілька метрів довжиною). Не наступиш – не вкусить. Траплялося викидати зміїні яйця під час перевезення гною.

Завжди буду пам'ятати берег рукава Дніпра під назвою Гречанка. Ділянка берега «Маяк» була стрімкою і високою, до того ж побита норами, їх поробили маленькі пташки, що були схожі на ластівок. Називали їх щурами. Довжина такої нори 1-1,5 метра. Колонія цих «щуриків» була незліченною...

Острів Клинци був між Бужином і Шабельниками, це спірна земля, там постійно були бійки за худобу між жителями двох сіл, тому й назва така. Згодом коли стали колгоспи, то земля відійшла до нашого села.

На лівому березі Дніпра були урочища: Свиняча, Куслива, Крамарщина, Дубина та інші. Весною найкрасивіша Крамарщина: верби в 2-3 обхвати, віти під час повені аж до води. На гілках висять ремезові гнізда. Поміж вітами катаються човнами хлопці з дівчатами.

Влітку з дозволу лісників заготовляли дрова, косили траву на сіно. Різотрав'я було пахучим, що жартівники говорили: «Сіно таке, що й сам би їв».

На території Шабельників багато кучугур (піщані дюни з прадавніх часів). Було дуже багато балок і вибалків. Сама найбільша кучугура була висотою з чотириповерховий будинок.

Були болота, соснові ліси, степ, гори і узвози. В селі Шабельники в 1913 р. мешкало 4101 душ селян, з них чоловіків 2092, жінок 2009.

Основне заняття: сільське господарство. Значна частина людей працювала на річковому флоті.

Ситуація склалася цікава: весь побут, присадибні ділянки, худоба – біля річки (в чаші), посіви (хліб, соняшник, кукурудза, овочеві, коноплі). На степу, тобто «на горі», колгоспні землі, що оброблялися. Виходило по сучасному розумінні жили в «спальному районі».

Забудова села була хаотично, без якого-небудь плану. Хату будували там де подобалося місце або ближче до річки, дороги, лісу, центру села, родичів, друзів та з огляду на інші обставини.

Такі групки поселень називалися кутками, рідше вулицями. Для прикладу Голиківка від прізвища Голик. Рудівка – прізвище Руденко, Рудь. Відповідно: Больботівка, Набоківка, Крамарівка (від Крамар), Дудниківка від Дудник тощо. Іноді назва походила від події, характер місцевості, національність або прийшла з давнини. Так, Заріччя, Митлашівка, Килини (від козацької зброї).

Під майбутню хату робився насип з глини, дерну, чорнозему. По периметру обкладалося дерном, всередину засипався глей, земля, глина тощо. Потім трамбувався. Хата на такому насипі не підмокала від дощів, талого снігу. Таку розкіш могли дозволити собі родини, в яких було кілька мужиків, тяглова сила або кошти, щоб оплатити доставку глини чи глею. Кожна сім'я намагалася мати широкий двір, щоб викопати копанку, колодязь, а неподалік присадибну ділянку (в часи соціалізму – максимум 70 соток). Тут же біля хати господарські будівлі: сарай (повітка), хлів

(корівник), свининець, хлівець, курятник. В будинках старої забудови кури на ніч закривалися під димарем...

Майже в кожному дворі був колодязь, рідше – один на кілька дворів. Більшість сімей тримали корівку, яка в лютому – березні народжувала телятко, яке в кінці листопада або в січні забивали на м'ясо. Кіз і козине молоко переважна більшість шабелян не любила. Корови паслися на природних пасовищах, взимку їли духмяне сіно. Згідно архівним даним план заготівлі молока на 1945 рік в районі (повоєнний час) 429500 літрів, а по селу Шабельники – 29000 літрів, по Тінках – 13000 л, Боровиці – 21600 л. Кожне індивідуальне господарство зобов'язане було доставити в молочарні (була в кожному селі) в 40-ві рр. 200-300 літрів молока, а перед переселенням 100–150 л, бо основну масу молока давали колгоспні молочнотоварні ферми...

В колгоспі у нас трудомістким був «хлібозабір». Ще більш трудомістким було вирощування і переробка конопель...

Транспортного зв'язку з районним центрі не було. По селу і в інші села можна було добратися лише пішки. З 8 по 10 клас я ходив в школу в сусіднє село Боровицю, від дому до школи було 9 км 940 метрів.

Місцями збору людей і спілкування були базари і сільські клуби, магазини і школи. Базар був в с. Шабельники по вівторках, в с. Боровиця по четвергам, в с. Медведівка по неділях...

Обробляли городні культури на власних грядках як і на колгоспному полі вручну. Кожній жінці виділяли певну кількість рядків сапати картоплю, томати, моркви, буряків, картоплі, кукурудзи, капусти, соняшнику. Це називалося ланками, довжина рядків – гонами. Ланку жінка була зобов'язана прополювати, проріджувати...

За 2 роки до переселення село радіофікували. Під горою в Шабельниках збудували електропідстанцію. Паровий двигун крутив динаму і млина. Потужності вистачало, щоб освітлювати тваринницькі ферми і центр села, причому лише половину доби.

Паливом було все, що горить і є в наявності (від вугілля, соломи, дров до мазуту). Вдома в темну частину доби освітлювали гасницями (так називали лампи, які заправляли гасом)...

Одним із способів заробітку місцевих була відгодівля гусениці шовкопряда... Крім цього, ловили двостулкових моллюсків: ракушка довжиною 20 см, всередині м'ясисте тіло. Водилися де проточна, але не швидка вода, зокрема, в р. Гречанці. Ловці їх відварювали, м'ясо згодовували свиням, а ракушки здавали в артіль (при в'їзді до Чигирини зліва від мосту, давно ліквідована) там виготовляли з ракушок гудзики.

Не можу не згадати, що в той час, як і по всьому району, в Шабельниках був поширений туберкульоз. Хворіли частіше молоді люди в період статевого дозрівання. Часто гинули через відсутність ліків і неправильне харчування. Негативно на ситуацію впливала віра в те, що жир сприяє одужанню. Хворим була потрібна їжа багата на білки, а вживали в великих кількостях смалець, борсучий жир, жир з їжаків, собак. До кінця 50-х рр. епідемія стихла, але боротьба з туберкульозом залишалася актуальною ще не одне десятиліття...

З плином часу жителі придніпровських сіл помітили, що два пароплави на окремих відрізках ріки не можуть розійтися. На більш широкій ділянці той, що йшов з Києва (з гори за течією) зупинявся і пропускав того, що йшов з низу (з Херсона проти течії). Дніпро мілів і вужчав, поступово перетворювався через брудні стоки з промислових міст в клоаку.

Якщо на початку 50-х рр. можна було перепливаючи човном через Дніпро, взяти шполик (дерев'яний черпак) і напиться річкової води, то вже в 1952 р. воду з Дніпра пити було небезпечно. Існує думка, що до такого стану Дніпра призвели вирубка лісів в Росії (зокрема на Смоленщині) та осушення Пінських боліт. Спасати річку як транспортну артерію мало будівництво ГЕС і водосховища. Влада довела до відома жителів, які мешкали в зоні затоплення, що буде проходити переселення.

Провели перепис всіх домогосподарств, їх майно, будівлі, декоративні й плодові кущі, дикі і плодові дерева. Старі будівлі цінилися дорожче, бо з них нічого не можна використати для новобудови, а добротні, нові будівлі оцінювалися дешевше, бо вважали що з них можна щось використати для будівництва нової хати. Кущі, дерева спилували чи зрубували. Будинки як і всі інші споруди розбиралися і перевозилися на гору, щоб використати як будматеріал, паливо або для інших господарських цілей. Вигрібні ями, туалети засипали землею.

Багато людей говорили: «Де візьмуть стільки води, щоб затопити такі простори? Це все балачки». Паніки або рішучого протесту проти будівництва ГЕС не було. Звичайно шкодували за насидженим місцем, просторами. Та найбільше боялися, що не буде води. Водночас жили сподіванням на краще життя.

Навіть голова колгоспу Скринько Лука Петрович спокусився думкою: «Коли та вода набереється, – і виорав тисячі гектарів землі приготованої до затоплення і засіяв пшеницею». Колгосп придбав кілька тисяч гусенят, яких розмістили в якійсь колгоспній будівлі в районі Голикового узвозу – теж в надії не скорого затоплення. Однак вночі прибула вода, і з трьох тисяч гусенят вижило тільки шестеро – решта загинула через переохолодження.

Навантаження на людей було дуже великим: треба було забезпечити функціонування державних установ та закладів, колгоспів (сільськогосподарського виробництва) та у стислі терміни побудувати тисячі житлових будинків, виробництв, інфраструктурних об'єктів тощо.

Для забезпечення каменем функціонувало два кар'єри: біля с. Іванівка та х. Гненний (добували граніт), на Богдановій горі в Чигирині добували камінь-пісковик. В основному камінь ішов на фундаменти під будинки... Руду глину брали в узвозах...

Приватні будинки будували громадою. Для закладки фундаменту господар наймав спеціалістів (оплата була різною: грошима, відпрацюванням на побудові хати в спеціаліста, за «могорич», за родинне «дякую»).

На фундаменті ставили дерев'яну клітку. Потім збирали толоку: господар запрошував сусідів, друзів, рідню, знайомих прийти і взяти участь в проведенні глиняних робіт. Робота закінчувалася в межах 6–9 годин в залежності від величини будинку. Віднині господар був

зобов'язаний кожному учаснику толоки відробити на такій же толоці, тобто це схоже на відстрочене погашення боргу.

Толока починалася з того, що глину в кількості 2–3 тони розгортали в формі круга товщиною 20–30 см, добавляли соломі, бажано не свіжу, трохи зопрілу, добавляли води і водили коня. Таким чином, виходив «заміс». Води і соломи додавали стільки, щоб глина була в'язкою, легко піддавалася формуванню в «вальки», мала хорошу в'язкість.

Жінки такою глиною обмазували стіни, накладали горище: шар на рейки, потім парки очерету або соломи і знову шар глини. На толоці жартували, співали, господаря вимазували глиною, сажали на куряче гніздо та були інші театралізовані видумки.

По закінченні толоки вмивалися, чепурилися і по запрошенню господаря сідали до столу. Як правило толоку збирали у вихідний. Застілля були веселими, дуже багато пили горілки, відбувалася так би мовити алкоголізація населення. Це була дуже негативна тенденція.

Мені захотілося подивитися на місце де була хата. Прийшов, а кругом пустка, знайомі обриси горбів і тиша, якимось моторошно. Цивілізація «з'їдає» джерельну базу, ліси, луки. Зникають села. Втрачаються родинні зв'язки. Зникають трави і стежки. Скрізь цемент, бетон і асфальт. Кожна родина мала корівку, яка була як член сім'ї. Зігрівала своїм теплом, давала молочко, за шматочок хліба чи інше лакомство лизала руки і лице хазяїну.

Замість корівок мотоцикли, автомобілі. Зникають ластівки, лелеки. І все таки віриться, що людська душа не збідніє і не зубожіє. Людина знайде спосіб відродити природу і поєднатися з нею...» [1].

Таким чином, матеріали польових досліджень дають можливість відтворити цілісну картину сільського життя та особисті переживання самих переселенців.

Список використаних джерел

1. Матеріали польових досліджень автора. – Записано від Руденко В. Х., 1941 р. н., жителя затопленого с. Шабельники. – Вересень, 2012 р.
2. Чигирик Н. В. «Загублені» села. – Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2019. – 112 с.

УДК 908(477.46)

ПІДЗЕМЕЛЛЯ ХОЛОДНОГО ЯРУ

Олександр ВЕТРОВ,
почесний краєзнавець України

Про місцевість у долині р.Тясмин відомо, що «у старину греко-руські монахи пустинно-жителювали в багатьох місцях... займаючи старинні монастирі, по лісах і Тясминських островах». А на Мотренинському городищі «жили без церкви в печерах і келіях пустинних» сліди яких були видні ще в ХІХ ст. [1, с. 622]. Описав про печери Мотренинської святої обителі, ще в давнину, її настоятель Онуфрій. Про те, де проживали перші

монахи-пустинники він зазначає в статті під назвою «О кладезе преподобного Онуфрия»: «...праотцы наши, два или три, во имя святых Троицы собранные, и проживая в пещерах до построения монастыря... Последующие пустынножители неприменяя сего места, а равно и наименования соответствующаго пустынножительству их» [2, с. 10–11]. Твердий послух, нічні стояння, безнастанні молитви таким було їх аскетичне існування. Заснований ними невеличкий монастир був названий «скит Мотренинський» [3, с. 6]. За монастирськими переказами, на території городища знаходились підземні переходи і келії для саїтників: «ченці до відновлення монастиря відправляли всі свої служби і прощу в каплиці і церкві, влаштованим у печері за обрядом київських печер».

У 1677–1678 рр. під час оборони Чигирин Мотренинський монастир «сожжен и вконец разорен». І тільки в 1685 р. митрополит київський Гедеон Святополк (Четвертинський) благословив на старому місці «часовню в пещери і церков малую» [3, с. 12]. А до 1746 р. у великій печері мешкав схимонах Ігнатій, «возобновитель сего монастыря, Начальник его и Строитель». [3, с. 44].

Більшість печер вирита в глинистому ґрунті і не укріплена. Є печери й з цегляною кладкою і дубовим перекрыттям. Дані про підземні споруди у Холодному Яру цілком реальні і їх підтверджували багато історичних джерел.

Десь у кінці липня 1766 р., майже одночасно з арештом ігумена Мотренинського монастиря Мельхіседека, уніати спустошили монастир. Правда, деякі монастирські коштовності для безпеки були монахами «похоронены» в печерах від «польской стороны, так и шатающихся гайдамак». [3, с. 25].

Уже в середині ХІХ ст. дослідники зазначали: «Цю місцевість як причини її оборонних валів, що обіймають значний простір, і цікавої місцевості ми повинні зарахувати до найзнаменитіших городищ у краї», «у цих валах указують до цих пір нікому не відомі підземелля і печери, що сягають часів доісторичних, в які зазирнути не дозволяє марновірство і острах, а світоч археолога ще досі і проникнути не подумав», «ми перші насмілюємося промовити хоч одне слово, добути з попелу хоч одну іскру», «історія і археологія повинні б зайнятися якнайсерйозніше тутешньою місцевістю».

У травні 1872 р. тут побував видатний український історик, етнограф М. І. Костомаров і записав: «...ями, якими порита вся ця місцевість, вказують як на залишки печер, в яких ховалися гайдамаки» [4, с. 623–624].

У кінці ХІХ ст. археолог граф О. О. Бобринський описував: «В наружном валу обнаружено несколько входов в пещеры, которые тянутся далеко в глубь, разветвляются и иногда расширяются в виде камер; впрочем пещеры эти пока еще точно не исследованы [5, с. 53–66]. Досліджуючи підземні споруди Мотренинського монастиря, граф О. Бобринський писав: «...в один із таких ходів, котрий виявився більш доступним, я залівав; він нагадує печери на Монастирищі, поблизу Виноградського монастиря... а також київські печери. Хід розгалужується і, очевидно, йде далеко...» [5, с. 56].

У 1895 р. Володимир Антонович в «Археологической карте Киевской губернии» повідомляв: «... в вале есть пещера вырытая в лесе в виде комнаты, 18 арш. в окружности». [6, с. 111–116]. Про це ж зафіксували і в одному із статистичних збірників за 1899 рік зафіксовано: «У лісі Мотренинського монастиря в глинистому ґрунті є печера на кшвалт кімнати, що має 18 аршин в окружности» [7, с. 18].

Дані про підземні споруди у Холодному Яру цілком реальні і їх підтверджували багато історичних джерел, а також лісники і місцеві жителі-старожили. Про це описується також і в краєзнавчих публікаціях: «У нетрях Холодного Яру виявлені печерні церкви, каплиці, підземна в'язниця з набором тортурних знарядь... А скільки ще там нерозгаданих таємниць історії!» [8, с. 55].

Існує офіційний документ 1919 року, у якому йдеться: «Після того, як прогнали григор'ївців, погромщики сховалися в печері, що знаходиться поблизу Медведівки, влаштовували кожного дня наліт на містечко, грабували на протязі 6 тижнів, поки не примусили все населення тікати з містечка без грошей і без речей» [9, л. 54–56].

Згадував про підземелля Юрій Горліс-Горський у романі «Холодний Яр»: «Навівзничавілий лісовик – легендарний Рак, про фізичну силу і відвагу якого оповідали справжні байки, через щось завівся, ще з царською поліцією і літо та зиму жив у лісах, маючи схованки на деревах і під землею. Візьме на якомусь хуторі харчів – і в ліс». [10, с. 61].

«Звертаємо вздовж валу і знову виходимо на край господарського подвір'я. Дальше вал робить крутий поворот направо, а по яру між цими двома виступами валів виходить на гору дорога, що я її бачив, коли під'їздив до монастиря. В куті під валами стара, вже не вживана тепер криниця. Виступи ярів беруть її між себе. З монастиря був до неї підземний хідник. Попід усім валом теж іде хідник, який має підземні виходи і до центру монастиря, і до ліса.

Ми йшли вже понад прірвою по другому виступі: «Отам, в корчах, замаскований вхід у підземелля, до лабіринту печер, які досить добре заховалися. Кожна виложена дубами печера має два виходи у слідуючі, всі вони сполучені між собою, але, заплутавшись, можна ходити до смерти в темноті і не знайти виходу. Ми в них запас зброї переховуємо».

«Землянок для людей викопано чотири, на півсотні мешканців кожна, ще одна – довга, з трьома виходами – вміщала коней. Усі землянки сполучені між собою підземним ходом. Виходи зроблено так, що можна було стріляти «на всі чотири сторони світу» [11].

Не оминув тему підземних споруд і О. Доценко у книзі «Зимовий похід»: «Захоплені у потязі чека «панські речі», станкові кулемети, за винятком чотирьох «кольтів», міномети, частина бойових припасів, – поїхали возами під Мотрин монастир, щоб сховатися в підземних лябіринтах» [12, с. 288].

Одну із повстанських землянок описав чекіст Пташинський у своїх спогадах «Последний бой»: «...на краю входа в землянку. Спускаюсь по ступенькам лестнички, открываю дверку, вхожу. Из-за густого плавающего в воздухе табачного дыма ничего не вижу. ...Глаза начинают привыкать к туману. Оглядываюсь. Просторная комната, побеленная известью. Три

длинных стола... Землянка полна людьми, стоит неумолчный гул голосов. ... Я насчитал около тридцати человек, сидящих за столом [13, с. 24–25].

У 1921 р. тут побував «полум'яний скарбощукач», археолог, збирач і дослідник старожитностей Г. Я. Стеллецький. Він також констатував цілковиту недослідженість Холодного Яру, де ним обстежено городище з двома лініями валів, а у с. Медведівці констатовано «типову неолітичну печерю» [14, с. 40–41].

Печери в Холодному Яру – це складний підземний лабіринт, дуже подібний до Києво-Печерського. Зі слів старожилів довжина підземних ходів сягає 28 кілометрів, вели вони від Мотренинського монастиря та оборонних валів до Холодного, Червоного, Святого ярів. Є печери між стародавніми городищами. Вхід до печер був у підземеллі церкви Івана Златоуста закритий кам'яною брилою, майстерно прикрашеною химерним плетивом вінків. Вона і сьогодні стоїть біля Троїцької церкви на території колишнього Мотренинського монастиря. [8, с. 55]. Багато з них вже завалено. Узагалі печери мають загадкову мережу проходів.

Кажуть, що, йдучи під землею треба розвивати нитки, бо кожна печера має два виходи – в подальші, і всі вони між собою з'єднані. Тому, заплутавшись, можна ходити в темряві до знемоги і не знайти виходу. Тільки відважні і досвідчені мають право заходити в них. Таку сміливість мав відомий письменник Гнат Хоткевич, який у 1926 р. пройшов підземними холодноярськими ходами близько чотирьох кілометрів. Але це було давно [8, с. 55].

У 1927 р. Медведівський райвиконком повідомляв відповідні органи, що «на території коло Мотренинського монастиря на кладовищі біля Мурованої церкви при копанні могили випадково виявилось гирло печери, яка має вглиб до 4 сажнів (8,88 м), а завдовжки не з'ясовано. Дехто з мешканців монастиря спускалися в печеру, де по стінах бачили визначіння копіттю свічок хрести, знайшли в самого гирла на коріннях дерева монашецький пояс і на самому низу печери рештку ніби то трухлявої соломи. Вихід печери по зазначеним відомомстям веде в бік зовнішнього валу Мотренинського городища».

У результаті обстеження печери на місці прогнилого пенька старого дерева, 4 жовтня 1927 р. встановлено, що дуже вузький отвір-провал (вхід у підземелля довжиною 6,66 м) знаходився «від олтаря на південний схід 20 кроків», а сама печера являє собою завалений з обох боків підземний хід висотою 2,96 м і завширшки 2,2 м з семи бічними відгалуженнями – «кабицями». Середня висота відгалужень – 93 см, ширина – 1,1 м, протяжність – 1,85 м. Одна з кабиць використовувалася для зберігання вугілля. Окрім того, одне з бічних відгалужень (восьме) виявилося також заваленим ходом, що вів у напрямку монастирського валу і під старий монастир [15, арк. 140].

Ще з часів створення у Мотренинському монастирі комуни «Заповіт Леніна» в 1929 р. місцеві отримали необмежений доступ до скарбів, про які тут і нині ходять легенди. Троє комунарів полізли «обстежити» печери. У лабіринтах та відгалуженнях підземних ходів вони загубилися. Довго блукали недалеко від входу, але самостійно вибратися на верх не могли. Лише на четвертий день їх визволили звідти [8, с. 55].

У кінці 1941 р. біля церкви Мотренинського монастиря розташовувалися різні німецькі військові склади. Окрім цього, відомо, що в Холодному Яру щось прискіпливо шукали німецькі спеціалісти і археологи з відомої своєю містичністю організації «Аненербе». Можливо шукали котел скіфського царя Аріанта, виплавленого зі стріл воїнів. Ритуальна чаша, описана Геродотом, була запорукою єдності армій. У пошуках «другого Грааля» вони ретельно дослідили не одне підземелля у долині р. Тясмин.

У печерах ховалися від небезпек місцеві жителі. Так, Параска Трохимівна Чиж залишила спогади: «Коли гітлерівці наближались до Буди, ми завжди намагалися сховатися в лісі чи печерах Мотренинського монастиря» [16].

Про підриви і завали німцями ряду підземних споруд Холодного Яру весною 1943 р. і про печери, зокрема, є згадка в першому виданні книги М. Наумова «Степовий рейд»: «...в прямому розумінні слова прочесали і Холодний Яр... І знайшли-напівживих, в зітлілому одягу, напівсліпих людей, які півтора року не виходили із землянки, а тепер хиталися од вітру. Вороги шукали їх багато раз; гітлерівці підірвали і завалили виходи з підземелля Мотренинського монастиря, але не змогли знайти цих «схимників», а ми знайшли... Вигляд у них був страшний. ...Ці люди не померли з голоду лише дякуючи допомозі однієї дівчини. Обдурюючи гітлерівців, вона таємно проникала в печери, приносила харчі, наражаючись кожного разу на смертельну небезпеку [17, с. 306].

Директор початкової школи х. Буда І. Брусник у 1967 р. розповідав: «17 червня 1943 р. через Буду проїхала автомашина в бік Мотренинського монастиря. Надвечір ми почули сильний вибух – то німці зірвали печеру, що нижче монастиря» [18]. Більше світла проливають спогади колишнього олександрівського підпільника Станіслава Жигадла: «Німці по слідах переслідували наш загін. Фугасами рвали підземні ходи (печери). Від вибухів здригалися стіни Мотренинського монастиря та вікові діброви. Обстрілювали й нас. Довелося загону перебазуватися в безпечне місце, і наступної ночі здійснити похід до Несватківського лісу» [19, с. 23].

Узагалі Холодний Яр, ну прямо-таки, нашпигований загадками і таємницями. Якось усередині 60-х років ХХ ст. хтось прокопав у сирій землі біля старовинного шляху значну яму глибиною метрів зо два. Поряд купи свіжої землі валялася лопата. Копали там, де ніхто раніше ніколи не був, і про підземелля в цьому краї й мови не велось. Але внизу ями явно виднівся отвір. Найбільше здивування викликала розкопана кам'яна стіна. Тож після двох днів розкопок, уже тим, хто виявив цей розкоп, після вибрання 5–6 метрів ґрунту, відкрився хід у підземелля. Печера була викопана півколом, метрів півтора завширшки. Хід у печері постійно звертав праворуч. Мотузки швидко скінчилися, і копачі закріпили телефонний дріт. Раптом попереду побачили тупик. Він був розширений, і за його рогом, ліворуч йшов отвір ще однієї печери, але вже іншої конфігурації. У ній можна було стояти вільно, не нагинаючись, але вона була наполовину вужча. Через кроків двадцять – знову розташовувалося розгалуження. Невідомо, чим би закінчилися пошуки підлітків, якби однієї ночі розпочатий дітьми розкоп хтось не завалив.

У матеріалах «Холодний Яр – пам'ятник природи і старовини» авторства П. М. Щепачова (1982) теж згадуються підземні споруди: «У 65-кварталі на вершині Шаєвої гори є сліди однієї прадавньої фортеці, оточеної валом і глибоким ровом. А на крутих берегах річки Жаб'янки на Кизій горі біля села Макіївки – знову сліди великого городища скіфських часів і вали, що оточують площу в 150 гектарів. Існує цікаве припущення, що всі три городища були пов'язані підземними ходами з Холодним Яром, а можливо і між собою. Залишки цих ходів і зараз видно в багатьох місцях лісу» [20, с. 12].

Печери на Кизій горі між прадавніми городищами дійсно є, здавна вони вабили людей. У час небезпеки служили пристанищем для населення і скарбів. Їх можна і сьогодні побачити. Місцеві жителі залюбки фотографуються біля них.

Перекази свідчать про наявність системи підземних ходів, які з'єднувала дві обителі – Мотренинський Свято-Троїцький і Жаботинський Свято-Онуфріївський монастирі. Правда це чи вимисел сказати важко. На території останнього до наших днів збереглася підземна церква Святителя Миколая та печери. У 1996-2000 рр. їх вичистили від намитого і наносного ґрунту і дослідили археологи з м.Черкас. Загальна довжина реставрованих підземних ходів у Свято-Онуфріївському монастирі – 70 м.

На жаль, ніхто не знає прихованих віками таємниць монастирських печер у басейні р. Тясмин, це ще не прочитана сторінка в історії цього краю. Що ховають вони у собі? А, може, давним-давно уже усе розграбовано, і ніколи ніхто не доторкнеться більше до трепетної історії?

Дослідити підземні ходи Холодного Яру упродовж багатьох років намагався багато хто. Утім, долі деяких «пошуківців» не позаздриш. У монастирські печери лізли поодинокі і групами, зі спорядженням і без нього. Ті, хто просунувся найдалі, уже ніколи не мали нагоди розповісти про свої знахідки...

Немало існує навколо цієї теми міфів і просто побрехеньок аматорів від краєзнавства й інших казкарів. Зокрема, ті отвори у землі, які показують туристам позаду Мотренинського монастиря, узагалі до справжніх таємничих печер ніякого відношення не мають. Насправді то господарські споруди – залишки монастирських погребів.

А от справжню підземну печеру зі слідами вогню на стінах у Холодному Яру 8 червня 2020 року знайшла експедиція мандрівника-дослідника із Черкас Михайла Шитка.

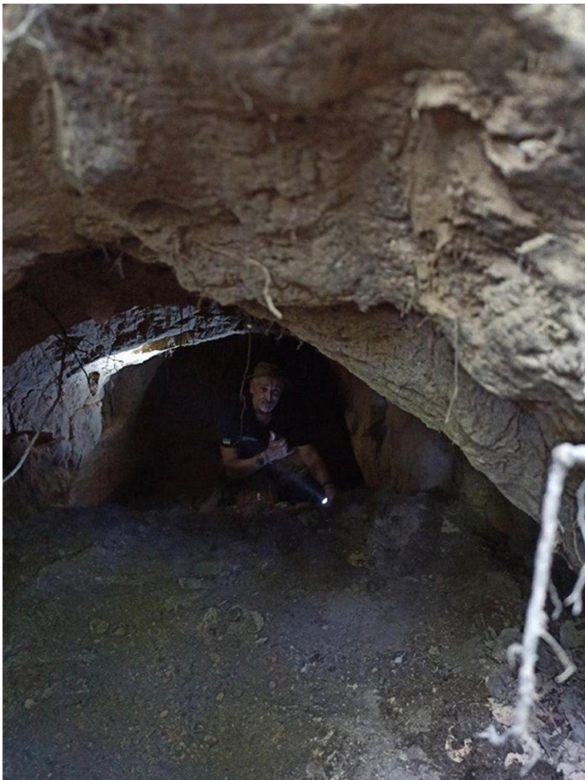
На фото: У підземній печері, знайденій експедицією М. Шитка.

Список використаних джерел

1. *Кієвскія епархіальныя вѣдомости. – №20. – 15 октября 1864 года. – Отдел первый.*
2. *ЦДДАУК. – Ф. 180. – Оп. 1– Спр. 22.*
3. *Мариновський Юрій. Мотренинський монастир. – Черкаси – 1990.*
4. *Костомаров М. И. Исторические произведения. Автобиографии. – Киев. Издательство при Киевском государственном университете. – 1989.*
5. *Бобринський А. А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы: В 3-х т. – Т.2. – Дневники раскопок 1887-1889 гг.. – Карти. – Спб., 1894.*

«КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТРАДИЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ»

6. Антонович В. Археологическая карта Киевской губернии: (прил. к XV т. «Древности») / В. Б. Антонович; Императ. Моск. Археол. Об-во. – Москва: Тип. М. Г. Волчанинова, 1895.
7. Мозговой В.Г. Памятная книжка и адресный календарь Киевской губернии на 1889 год. – Киев. – Киевская губернская типография. – 1889.
8. Ушета І. І. Стежками Холодного Яру. – К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1998.
9. ГА РФ. – Ф. Р-1339. – Оп. 1. – Д. 438. – Копія.
10. Горліс-Горський Юрій. Холодний Яр. Академічне видання. Клуб сімейного дозвілля. – Харків. – 2017.
11. Горліс-Горський Юрій. Холодний Яр. – Львів. – «Червона калина». – 1992.
12. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920) / О. Доценко. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 375 с.
13. Пташинський П. Последний бой. – Машинопись. – 32 с.
14. Звіт про діяльність Української наукової експедиції від 8 серпня 1922 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 4.
15. ДАЧО. – ф.р.131. – оп.1. – спр.33. – ч.ІІ.
16. Життя перемагає // Черкаська правда, 25 квітня 1985 р.
17. Наумов М. И. Степной рейд. – Киев, 1961.
18. Брусник Іван. Повернення // Черкаська правда, серпень 1967 року.
19. Краткий очерк воспоминаний бывшего партизана Отечественной войны Жигadlo Станислава Иосифовича. – Машинопись. – С.23.
20. Щепачов П.М. Холодний Яр – пам'ятник природи і старовини. – Машинопис. – 1982.

УДК 78.087.68(477.46)

З ІСТОРІЇ КАМ'ЯНСЬКОГО ХОРУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ І ПРАЦІ

Валентина ГУБЕНКО,
науковий співробітник

Кам'янського державного історико-культурного заповідника

Серед творчих надбань Кам'янщини багато років прославляв народною піснею рідний край Кам'янський аматорський хор ветеранів війни і праці при районному будинку культури (РБК).

У 2022 році з початку заснування колективу минає вже 53 роки. Засновано його було у 1969 році за ініціативи тодішніх районних керівників Миколи Юхимовича Тамка, Дмитра Івановича Ворони та військового комісара Кам'янського райвійськкомату Віктора Петровича Донцова. Першими учасниками хору були: Микола Юхимович Тамко, Віктор Петрович Донцов, Дмитро Іванович Ворона, Микола Михайлович Персіков, Олександр Лаврентійович Скринник, Дмитро Дем'янович Власенко, Борис Святославович Похилевич, Костянтин Іванович Супрун, Борис Миколайович Штеменко, Зіна Костянтинівна Купріянова, Олександр Петрович Неїжко, Федір Петрович Людний, Петро Антонович Дерун, Микола Антонович Трофименко, Василь Микитович Мушта, Борис Якович Цельник, Кузьма Лаврентійович Крамський, Анастасія Йосипівна Захаренко, Зіна Костянтинівна Купріянова, Галина Іванівна Нараєвська, Аліна Андріївна Похилько, Іван Іванович Безверхий, Євдокія Федосіївна Уманська, Василь Григорович Голобородько [3].

Художнім керівником та диригентом хору призначили Валерія Івановича Волкова, директора Кам'янської музичної школи, заслуженого працівника культури України та почесного громадянина міста Кам'янка, який впродовж двадцяти років очолював колектив.

Основним завданням хору було поширення серед загалу населення військово-патріотичної пісні. В його репертуарі переважали пісні періоду німецько-радянської війни 1941–1945 рр., пісні про працю та кохання, про рідний край, Україну, хліборобів, але були й жартівливі та народні пісні [5].

За усі роки існування хор виконав більше сотні пісень. Однією з перших стала пісня «День перемоги», «Ми вистоять зуміли», «Не старіють душею ветерани», «Пісня про Дніпро», «Травневий вальс», «Обеліск», «Ми ще хлопці ого-го!», «Ой на горі калина» та багато інших. Загалом, за період творчої діяльності хоровим колективом здійснено понад 200 концертних виступів. Хор брав активну участь у масових заходах, які проходили в РБК та на території міста, а також виїжджав з концертами у села району, де виступав на високому рівні, про що свідчили численні відгуки глядачів [2].

За свою активну діяльність колектив отримав безліч почесних нагород: різні грамоти, дипломи міського, районного і обласного рівнів

тощо. Крім цього, хору також було присвоєно і почесне звання – народний аматорських хор ветеранів війни і праці.

Першими серед хористів був полковник у відставці І. Черненко. Саме йому письменник М. Руденко присвятив книгу «Остання шабля». Також серед перших учасників колективу були – підполковник у відставці Т. Коновал, воєнком Кам'янського району і фронтовик В. Донцов, ветеран праці Мінлегхарчомашу та почесний громадянин міста Б. Штеменко, учасник боїв за Кенігсберг В. Грицевський, учасник Ясько-Кишинівської операції М. Харченко, учасник боїв на Сандомирському плацдармі О. Жарков, штурман бомбардувальника, майор у відставці М. Якунін, стрілочник-радист, який не раз стрибав з палаючого літака Ф. Чічільевський. У хорі також співали багаторічний голова районної ради ветеранів, учасник радянсько-німецької війни Д. Ворона і його брат П. Ворона – учасник оборони Ленінграда, фронтовики М. Персіков, Г. Колінько, М. Пляченко, К. Крамський та багато інших, колишні фронтовички Є. Ратушна, М. Захаренко, З. Купріянова [2].

На сьогодні фронтовиків, перших учасників хорумайже нікого не залишилося серед живих. Але з кожним роком колектив наповнювався новими виконавцями. Серед них виділимо подружжя Поліщуків, В. Пилипенка, К. Пудченко, Є. Дьогрик, О. Кривенко, В. Бугакова, Г. Радзімовського, І. Лелеку, Л. Терлецьку, І. Дорошка, О. Білика, Г. Дроботенко, І. Голубничого, М. Рикуньта інших [1].

Пам'ятною і радісною подією був 1993 рік, адже хору присвоїли звання народного. У цьому ж році керівником та диригентом хору за ініціативи директора РБК М.Д.Грабового призначили Марію Петрівну Яременко. Будучи за освітою хормейстером та володіючи грою на баяні, вона чудово влилася в колектив та почала виконувати свої обов'язки очільника.

Марія Петрівна народилася в с.Сушки Канівського району, 17 серпня 1950 року. В Кам'янку вона була направлена 1 серпня 1968 року після закінчення Канівського училища. За роки праці Марія Петрівна обіймала чимало посад, багато з яких – на суто волонтерських засадах. Окрім роботи методистом, вона була інструктором клубної роботи, художнім керівником, спеціалістом з театрального жанру, очолювала агітаційно-художню бригаду, протягом багатьох років і до сьогодні пише сценарії до свят і виконує свою творчу місію на високому рівні [3].

Коли М. П. Яременко стала керівником хору, то репертуар колективу значно розширився. Стали звучати не лише пісні воєнної пори, а й сучасні веселі пісні, пісні про кохання та про сьогодні. Очолила колектив Марія Петрівна у віці 43 років. У порівнянні з іншими учасниками колективу вона була дуже молода. Досить цікаво як же сприйняли її учасники колективу, особливо після керівництва В.І. Волкова, який блискуче виконував свою роботу.

За спогадами М. П. Яременко: «Колись мені сказав Крамський Кузьма Лаврентійович – поставили таку молоду, що вона буде робити після Волкова?». Але коли почала займатися з колективом, то якісь невпевненості та недовіра з боку колективу пройшли. Приємне спілкування та професіоналізм Марії Петрівни зробили свою справу – вона

стала справжнім керівником, якого поважали та цінували навіть досвідчені та старші за віком учасники колективу. «Люди повірили мені та стали поважати, навіть Крамський К.Л. змінив свою думку і говорив: «Я думав, що з неї нічого не вийде, але вона доказала, що гідна бути керівником», – згадує М. П. Яременко.

На даний час у хорі 28 учасників, серед яких переважають ветерани праці. Але є і військові, зокрема це воїни-афганці. Колектив має 2 комплекти сценічних костюмів, акомпануючу групу – баян та інструментальну групу очолює В. М. Бугаков. Марія Петрівна про діяльність хору згадує з особливою душевною теплотою та спогадами. «Учасники хору стали вже як велика і дружня родина – це люди, які збираються просто навіть поговорити, попитувати чай, привітати один одного з днем народження», – говорить Марія Петрівна [3].

Репертуар колективу на даний час різноманітний, до нього входять обробки українських народних пісень, твори українських композиторів, а також самодіяльних місцевих поетів і авторів таких як В. Волков, В. Дроботенко, Т. Чупак, М. Яременко та поетів Черкащини – В. Нестеренка, М. Вовка, Б. Камінського. Але основу репертуару складають пісні періоду радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. таких композиторів: М. Фрадкін «Пісня про Дніпро», А. Новіков «Ех, дороги» та «Смуглянка», І. Дунаєвський «Їхав я із Берліну», Д. Тухманов «День перемоги», післявоєнного періоду – М. Балачан «Хліб усьому голова», А. Пашкевич «Батькове серце» та «Земле наша мила», В. Верменич «Дума про землю», І. Сльота «Тополі» та інші [3].

Любов до пісні учасників хору наскільки велика, що колектив майже в повному складі кожного разу збирається на репетиції, які проходять у понеділок та четвер з 10.00 до 12.00 години в приміщенні БК.

У процесі занять у хористів виробився злагоджений професійний спів. Колектив знайшов своїх шанувальників, прихильників та глядацьку любов, тож його виступів глядачі завжди чекають з нетерпінням, запрошують приїжджати до них ще. Марія Петрівна Яременко відмічає кращих солістів хору – це Євдокія Дьогрик (ветеран праці, самодіяльний поет-композитор), Кузьма Крамський (учасник Другої світової війни), ветерани праці Олексій Кривенко, Анатолій Ціперко, Ніна Сахацька, Григорій Радзимовський. Хор ветеранів війни і праці завжди у творчому пошуку, постійно працює над вдосконаленням свого репертуару та його професійним виконанням.

При хорі створено чоловічий ансамбль, вокальне жіноче тріо, дуети, соло, є тут і свої гумористи та виконавці гри на гармошці. Це значно урізноманітнює концертну програму хорового колективу.

Хор ветеранів останніх десятиліть свого існування отримав багато нагород: грамоти і дипломи відділу культури райдержадміністрації та райради, а також від ОЦНТ та обласного управління культури.

На даний час транспорт, на якому були виїзди хору по району, передано на потреби військових, тому діяльність колективу під час війни призупинена. Будемо сподіватися, що скоро військові дії закінчатся, і хор відновить свою роботу, щоб і надалі радувати свого слухача та мати можливість розраджувати людей серед сірих буднів.

Список використаних джерел

1. Купріянова З. *Хоч співакам за шістдесят* // *Трудова слава*. – 1996. – 2 жовтня. – С. 2.
2. Людний Ф. *Народному аматорському хору ветеранів – 45 років* // *Трудова слава*. – 2014. – 28 листопада. – С. 8.
3. *Матеріали польових досліджень автора*. – Спогади Яременко Марії Петрівни, 17.08.1950 р.н. Жительки міста Кам'янка, Черкаського району, Черкаської області.
4. Пилипенко В. *Співають ветерани* / В. Пилипенко // *Трудова слава*. – 2014. – 18 квітня. – С. 4.
5. Путіліна Н. *Хору ветеранів війни і праці – 50!* // *Трудова слава*. – 2019. – 15 березня. – С. 2.

УДК 94 (477.46)

**ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ КАМ'ЯНЩИНИ
КРИЗЬ ПРИЗМУ НЕЗЛАМНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ЗА СВОЮ ДЕРЖАВНІСТЬ**

Владислав ФИРФА,

*студент II курсу спеціальності «Історія та археологія»,
освітня програма «Історія, музеєзнавство
та експертиза культурно-історичних цінностей»,
Черкаського державного технологічного університету*

Мета цієї публікації – висвітлення кризь призму історії та персоналістики героїв з Кам'янщини, що на Черкащині, які – кожен у свій час – зробили вагомий внесок в боротьбу за свободу, незалежність та добробут рідної України.

Географічно, «Кам'янщина» бере назву від свого центру – міста Кам'янка. Історія Кам'янки цікава і багатогранна. Місто, якому 374 роки, не може бути не цікавим в історичному і культурному плані. Наведу нижче невеликі відомості про саме місто, щоб зрозуміти, з якого чудового краю герої цієї статті.

Автор цієї публікації народився в цьому місті і майже все життя прожив в ньому. До того ж, мені, як поціновувачу і майбутньому історику, завжди була цікава історія місця, де я народився. Багато кому, хто живе на Черкащині і поза її межами, Кам'янка відома лише завдячуючи Тясминському каньйону та через те, що сюди свого часу приїздили О. С. Пушкін та П. І. Чайковський.

Хоча відомості про відомих кам'янчан, які боролись за українську державність і її суверенітет до ХХ ст., є не такі чисельні, тому ми у статті спробуємо стисло і, в деякій мірі, вибірково, за наявними у нас матеріалами (праці відомих краєзнавців і музейників [1; 3; 4–5]), висвітлити історію краю та людей, які є уродженцями цієї землі, чи, волею долі, сюди переїхали та стали відомими за особисті здобутки на теренах як Кам'янки і Кам'янщини, так і України в цілому.

Короткі відомості про Кам'янку. На території Кам'янки проводились археологічні розкопки, за даними яких заселення цієї території відбувалось в період IV–III тис. до н.е. На цій території проживали праслов'янські племена які займались по більшій частині скотарством і риболовством [3, с. 21]. За часів Русі на території Кам'янки було невелике поселення, яке входило до складу Київського князівства [3, с. 21]. Під час панування Речі Посполитої люди, які проживали на території Притясминщини, зазнали поневолення і жорстокого ополячування. Тому багато втікачів з Кам'янщини відіграли значну роль в формуванні українського козацтва [5, с. 16]. Згодом, уже за часів видатного державотворця України Богдана Хмельницького, а саме 27 березня 1649 р. з'являється перша письмова згадка про Кам'янку [5, с. 16–17]. Після другого поділу Польщі, Кам'янка переходить в склад Російської імперії [2]. На початку XIX ст. Кам'янка була одним із центрів декабристського руху на території України [5, с. 18].

Радянська та сучасна історія Кам'янки. Після приходу більшовиків до влади в Україні і зі створенням СРСР, Кам'янка мала статус села і входила до Київської губернії. В 1927 р. набула назви Кам'янка-Шевченківська. Після ліквідації губерній була в складі Київської області (1932–1939 рр.) в Кіровоградській (1939–1954 рр.) Черкаській (з 1954 р.) в 1956 р. Кам'янка набула статусу міста [2]. З 5 серпня 1941 р. по 10 січня 1944 р. Кам'янка була окупована Третім Рейхом [2]. Місто визволили частини механізованого корпусу 5-ї гвардійської танкової армії 2-го Українського фронту. При визволенні Кам'янки проявив мужність В. І. Галочкін, якому було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу, також на честь Галочкіна названо вулицю в Кам'янці [2].

Герої Кам'янщини:

Дриженко Іван Олексійович. Народився 6 січня 1916 р. в селі Оляніне Кам'янського району Черкаської області. В 1939 р. був призваний на службу в армії. В цьому ж році поступив Ленінградське військово-інженерне училище. З березня 1942 р. і до останнього дня війни був в складі армії на Південно-Західному, Сталінградському, 2-му і 3-му Українських фронтах. Нагороджений орденом Леніна, орденом Великої Вітчизняної війни I ступеня, трьома орденами Червоної зірки, медаллю за «Оборону Києва». За мужність і героїзм при форсуванні Дніпра в роки Другої світової війни 26 жовтня 1943 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу [3, с. 36]. Помер 27 березня 1973 р. Похований в селі Піски Коломенського району Московської області.

Горошин Максим Максимович. Волонтер Євромайдану, Герой Небесної Сотні, Герой України. Народився 14 квітня 1989 р. в селі Басань Запорізької області, але в 2013 р. переїхав в село Грушківка Кам'янського району Черкаської області разом зі своєю матір'ю Раїсою Максимівною. В 2014 р. поїхав на Євромайдан відстоювати волю народу на західний курс України. Але доля для Максима закінчилась трагічно. Під час січневих подій 2014 р. в сутичці з силовиками він отруївся газом; на жаль, у Максима виявили загострену форму пневмонії, але йому вже нічого не допомагало, і 19 лютого він помер. 22 лютого його поховали в селі Грушківка, за кошти громадян на могилі Максима Горошина був встановлений гранітний пам'ятник [5, с. 250].

Войцехівський Євген Вікторович. Народився в місті Кам'янка в 1979 р. Згодом у м. Сміла закінчив гімназію, представляв футбольні клуби Кам'янки і Сміли. В 2014 р. поїхав в м. Київ на Революцію Гідності, де був активним учасником. Згодом пішов добровольцем в зону АТО, де був командиром підрозділу «Холодний Яр». Загинув 7 липня 2014 р. в місті Щастя Донецької області. Внаслідок нападу озвірілі сепаратисти вбили Євгена в будівлі школи поліції, де була українська комендатура. Указом президента України Євген Войцехівський був нагороджений орденом «За мужність» III ступеня. Ім'я Войцехівського носять вулиці у місті Смілі та місці Кам'янці [5, с. 251].

Погорілий Олексій Валерійович. Народився 30 березня 1995 р. в селі Ребедайлівка Кам'янського району Черкаської області. Навчався у сільській школі. У 2012 р. закінчив Кіровоградську школу-інтернат, ліцей «Сокіл». Наступного року пішов служити за контрактом до лав Української армії. Зник безвісти під час виходу з Іловайського котла так званим «Зеленим коридором». За словами побратимів, був поранений у ногу, і однополчани відтягли його у здавалося б, більш безпечне місце, а потім не змогли розшукати. Рік потому стало відомо, що Олексій загинув 29 серпня 2014 р. Останки О. Погорілого віднайдено разом з 87 тілами інших загиблих у «Іловайському котлі». Наказом президента України у 2016 р. Олексія було нагороджено орденом «За мужність» III ступеня [5, с. 252].

Подивившись на біографію, життєвий шлях і, на жаль, на героїчну смерть згаданих у публікації вище героїв із Кам'янщини, можна прослідкувати, що мужність і хоробрість притаманні українцям протягом всієї історії української нації: починаючи героїчними походами і війнами козаків, та закінчуючи російсько-українською війною, яка розпочалась у 2014 р. і триває у агресивній рашистській фазі сьогодні.

Це лише кілька із десятків і сотен героїв Кам'янського краю, які протистояли варварству інших держав і народів, які посягали на нашу самосвідомість, на культуру, історію, на наші проєвропейські цінності і наше життя.

Зараз імена Погорілого Олексія, Войцехівського Євгена, Горошина Максима та багато інших героїв Кам'янського краю увіковічені в назвах вулиць, пам'ятних знаків. Допоки живе пам'ять про таких мужній патріотів-українців, допоки вони будуть з нами – як взірці для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Шамрай О. Г., Таран Г. М., Бондаренко Л. О., Ветров О. В., Ляшко Ю. Ю., Чупак Т. П. Місто на скелястих берегах Тясмину. – Черкаси: Вертикаль, видавець ПП Кандич С.Г., 2009. – 244 с.
2. Історія міста Кам'янка (Черкаська область) // URL: <https://cherkasy24.info/12995-storya-msta-kamyanka-cherkaska-oblast.html>
3. Бушин М. І., Кукса Н. Г., Шамрай О. Г. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Кам'яниця. Книга 8. – Черкаси: Ваш Дім, 2005. – 312 с.
4. М. І. Бушин, Л. В. Скрипник. Музи над Тясмином. Кам'янка. Книга 7. – Черкаси, 2011. – 167 с.
5. Шамрай О. Г., Таран Г. М., Чупак Т. П., Пугач Н. О., Вискоцька Л. В., Бондаренко Л. О., Ветров О. В., Ляшко Ю. Ю., Мушта О. А., Євремцева А. П., Джулай Т. В., Конарева Т.Д., Людний Ф.П., Могилка А. П., Морозова В. А, Туренко Л. І. Місто на скелястих берегах Тясмину. – Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2019. – 299 с.

НАЙДАВНІША ІСТОРІЯ МІСТА ЧЕРКАСИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Юлія ІЛЛЯШЕНКО,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права*

Черкаського державного технологічного університету

Анна МАЙБОРОДА,

*студентка спеціальності «Історія та археологія»
Черкаського державного технологічного університету*

Іван МІЛІН,

*студент спеціальності «Історія та археологія»
Черкаського державного технологічного університету*

Черкаси – місто з давньою і славетною історією, значний осередок культури, чие коріння сягає глибини сторіч. З XIII ст., від часу свого заснування, місто перебуває у вирі подій, знакових для всієї української історії. Саме Черкаси є тим осередком, де відбулося зародження та формування козацтва як автентичного феномену українства; не залишилося місто й осторонь буремних подій Хмельниччини та Коліївщини. Втім, кожна епоха залишила свій відбиток на скрижалях історії Черкаси. Та починати відлік цієї історії варто ще з тих часів, коли на місці майбутнього міста щойно почали селитися люди, а саме з палеолітичної доби.

Перші напрацювання у напрямку наукового вивчення історичного минулого Черкас збігаються в часі зі становленням самої археології, що припадає на середину XIX ст. Саме тоді з'являються перші документально зафіксовані згадки про археологічні пам'ятки, знайдені на території Черкас. Спочатку були зафіксовані випадкові знахідки (металеві вироби, предмети нумізматики тощо), а також археологічні пам'ятки, такі як кургани, городища чи замчища. Надалі дослідження стають більш системними, з залученням науковців, фахівців у царині археології. Жодне археологічне відкриття не може здійснюватися знеособлено, кожне з них – це велетенський пласт роботи, пов'язаний не лише з виявленням пам'яток минувшини та їх ретельним вивченням, а й з іменами дослідників, як минулих часів – Вікентія Хвойки, Сергія Гамченка, так і сучасності – Валерія Ластовського, Дмитра Куштана, Михайла Сиволапа та багатьох інших.

Розпочавшись півтора століття тому, археологічні дослідження славетного міста над Дніпром тривають і донині, розкриваючи нові грані його історичного минулого. Серед найбільш давніх знахідок на території Черкас – скам'яніла кістка (ймовірно, представника мегафауни

льодовикового періоду) та трапецієвидна скребачка з кварциту. Вчені вважають, що вони можуть належати мисливцям з Межиріцької стоянки (близько 15 тис. років тому), що були досить мобільними й могли зводити тимчасові житла з кісток мамонтів у процесі переміщень територіями.

Пам'ятки мезолітичної доби Черкас репрезентовані більш детально. Зокрема, у районі Дахнівки знайдено 900 крем'яних предметів, що мають виражені сліди обробки, зокрема нуклеуси, мікроліти, вкладневі наконечники стріл, скребачки. Також 18 предметів з кременю виявлено неподалік пагорба Слави, на місці колишнього Подолу, що зараз затоплений водами Кременчуцького водосховища. Це скребки, фрагменти вістрів, мікропластинки. Свідчення діяльності людей на території Черкас у неолітичну добу відсутні, оскільки у цей період вони, селилися переважно в долинах річок, а дніпровська заплава в районі міста затоплена в ході будівництва того ж водосховища, що, власне, й позбавило науковців можливості дослідити цю місцевість.

У нинішніх межах міста Черкаси перебували й поховальні кургани бронзової доби (II–III тис до н.е.), щоправда, жоден з них не зберігся. Відомості про них знаходимо на військово-топографічній карті відомого геодезиста та картографа XIX ст., військового діяча Федора Шуберта. Останній із черкаських курганів – «Гостра могила» – існував ще в 30-х рр. XX ст., про що засвідчують світлини тих часів. Згідно висновків учених, ці поховання належали представникам ямної, катакомбної археологічних культур, а також культури валикової кераміки. Типовими знахідками епохи бронзи є вироби з кераміки, крем'яні, кам'яні та бронзові знаряддя праці, прикраси, предмети, виготовлені з кістки та рогу.

Надзвичайно розмаїто на території Черкас представлена епоха заліза, що тривала протягом I тис. до н.е. – V ст. н.е. Це археологічні пам'ятки доскіфського та скіфського періодів, зарубинецької й черняхівської археологічних культур. Зокрема, у середмісті було виявлено могильник ранньозалізної доби, що отримав назву «Черкаси-Центр 2». Археологи дослідили два поховання, перше з яких містило фрагменти скелетів п'ятьох людей, поверх яких містилися предмети поховального інвентаря (керамічні орнаментовані келих та миска, прясельце), що дають можливість віднести його до передскіфського періоду. Друге поховання, одиначне, датоване II половиною VII ст. – I половиною VI ст. до н.е., знайдені тут горщик та кубок мають специфічні особливості, що засвідчують їх приналежить до ранньоскіфського періоду. Цікавими знахідками архаїчного чи пізньоскіфського періоду є також вістря списа та меч-акинак, а також скарб, що складався з бронзових прикрас – гривни, сережок, браслетів, шпильок.

Зарубинецька культура представлена рядом городищ з оборонними спорудами та неукріплених поселень, що містилися на природних підвищеннях. Тут знайдено зразки керамічного посуду, виготовленого самими «зарубинечанами», а також фрагменти античних амфор, монети що свідчить про наявність процесів взаємодії з представниками пізньоантичних провінцій.

Значне дослідницьке поле становлять пам'ятки черняхівської культури. Зокрема, знайдено залишки трьох жител напівземлянкового типу, що розташовувалися біля струмка. Всі вони мали чотирикутну форму та містили внутрішньо розташовані вогнища, обкладені каменем, чи печі-кам'янки. На місці поселення також досліджено ями господарського призначення круглої форми. Археологічний матеріал репрезентовано фрагментами кружальної кераміки, типової для черняхівців, глиняними пряслицями, грузилами для ткацького верстату, виробами з заліза (уламок сокири, ножі, наконечник для поясу тощо), бронзи (фібула), кістками тварин. Найбільш повно вивченим є ґрунтовий могильник під назвою «Черкаси-Центр» (перехрестя вулиць Хрещатик та Остафія Дашковича). Він містить ряд поховань, що різняться за способом поховання (кремація та індивідуальні трупопокладання у різноманітних положеннях); наявністю керамічного посуду, розташованого в різних частинах могили, а в жіночих – пряселець та прикрас (фібули, пряжки для поясу, намисто), кістяних гребенів, проколок тощо. Артефакти черняхівської культури було знайдено й в інших районах Черкас: на Митниці – неущожену кружальнокерамічну вазу з трьома ручками, поблизу готелю «Дніпро» – орнаментоване керамічне прясельце біконічної форми.

В ході досліджень Черкаської археологічної експедиції Інституту археології НАН України, очолюваної старшим науковим співробітником відділу археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України, кандидатом історичних наук Дмитром Куштаном, у 2020 р. в районі Дзеленьгори знову було виявлено фрагменти кераміки, що належить до зарубинецької та черняхівської культур.

Отже, передісторія міста Черкаси досить давня, а знахідки, що її репрезентують, дозволяють скласти об'єктивне уявлення про особливості життя та способи господарювання людей, що тут мешкали ще з епохи палеоліту. А археологічні дослідження, що тривають і зараз, незважаючи на війну, відкривають перед науковцями широкі обрії в дослідженні нових, поки що невідомих сторінок історії нашого міста.

Список використаних джерел

1. Археологічне дослідження середмістя Черкас. URL : <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/1051-arkheolohichne-doslidzhennia-seredmistia-cherkas> (дата звернення : 11.10.2022).
2. Відкриття у Черкасах: матеріали зарубинецької культури та найраніші кахлі в місті. URL : <http://www.vgosau.kiev.ua/novyny/arkheolohichni-doslidzhennya/1102-vidkryttya-u-cherkasakh> (дата звернення : 11.10.2022).
3. Куштан Д., Ластовський В. Археологія та рання історія Черкас. Київ – Черкаси : Інститут археології НАН України, 2016. 290 с.

УДК 908(477.46)

КНЯЖА ГОРА: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Ірина СТАДНИК,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та права*

Черкаського державного технологічного університету

Павло ГАПОНЕНКО,

студент спеціальності «Історія та археологія»

Черкаського державного технологічного університету

На теренах Черкащини знаходиться чимало найрізноманітніших пам'яток історії: від залишків стоянок первісних людей до величних замків нового часу. Однією з найцікавіших пам'яток часів другої половини X– першої половини XIII ст. є Княжа гора, що на Канівщині. На вершині цієї гори за часів існування Давньої Русі знаходилось укріплене городище, довкола якого і сьогодні ходять численні дискусії. Так, чимало дослідників ототожнюють його з літописним містом Родень, яке автор «Повісті минулих літ» згадує під 980 р., розповідаючи про боротьбу Володимира та Ярополка Святославичів за київський престол. Літописець розповідає, що коли новгородський князь Володимир вирішив захопити Київ, обложив його, воєвода Ярополка, Блуд, увійшов з ним у змову і порадив Ярополку залишити Київ, стверджуючи, що кияни хочуть його зрадити. «І послухав його Ярополк, і побіг із города, і, прийшовши, заперся в городі Родні на усті Росі. А Володимир увійшов у Київ. І обложили [вої Володимирові] Ярополка в Родні, і був голод великий у ньому, і єсть примовка й до сьогодні: «Біда, як у Родні».

Точний час заснування міста не відомий. За висновком дослідників, він виник на місці більш раннього поселення – Канівського поселення полян. Дуже скоро місто перетворилось на значний економічний, культурний і торговельний центр Київської Русі, досягнувши найвищого свого розвитку у XI–XIII ст., коли воно стає вузловим центром великої території.

Місто відіграло важливу роль захисника руських земель від нападів печенігів, торків, половців. Воно мало тісні зв'язки зі створеною Ярославом Мудрим у 1032 р. для оборони південних кордонів Київської Русі Пороською лінією укріплень, ставши однією із найміцніших серед пороських фортець. Городище Княжої гори не тільки стримувало і послаблювало рух ворогів, а й займало одне із найважливіших місць у сигналізаційній бойовій системі Київської Русі, яка йшла по Дніпру через давньоруські міста.

Саме структурно-функціональному огляду цієї історичної пам'ятки і присвячено цю публікацію.

Княжа гора знаходиться на правому корінному березі Дніпра, за 7 км на південь від м. Канева, трохи вище від с. Пекарі. Висота її – 172 м над

рівнем моря. З двох боків її оточують глибокі яри: Мар'їн, який утворює велике провалля між Княжою та Мар'їною горами, та Княжий, що відділяє Княжу гору від гори Пластунки. До заплави Дніпра Княжа гора виходить стрімким уступом з висотою 63 м. На заході ж гора поступово переходить у рівнину.

Мисову частину гори займав дитинець. Під час розкопок 1958–1965 рр. було встановлено що його площа становить близько 1,5 га. З напільного боку дитинець захищався ровом і валом, що, за даними 1891 р., мав довжину 16,5 м, ширину 9,5 м та висоту 4 м з внутрішнього та 5,6 м із зовнішнього боків. Насипано його було із землі, викиданої з рову, глибина якого досягала 4 м. Ніяких дерев'яних чи сирцевих конструкцій не прослідковувалося. На думку українського археолога Г. Г. Мезенцевої, вал міг оточувати не лише напільну, а й всю територію дитинця. Поверх валу було збудовано кріпосні стіни. Приблизно посередині валу були розташовані міські ворота, над якими височіла велика дерев'яна вежа.

Всю територію Княжої гори за дитинцем займав посад, площа якого становила 2,5 га. В 1960 р. Г. Г. Мезенцевою було виявлено залишки валів та ровів, якими укріплювався посад з напільного боку. Ці укріплення були значно менші за розмірами ніж ті, якими захищався дитинець, проте склалися з двох рядів валів та ровів. Перший (внутрішній) ряд укріплень – вал шириною в 3,5 м і висотою 1–2 м та рів глибиною в 1,5 м. Другий (зовнішній) ряд укріплень мав вал завширшки 4 м, заввишки 1,3 м і рів завглибшки 1,2 м. Поблизу підніжжя гори розташовувалось неукріплене селище.

Розкопками було встановлено, що по краю дитинця розташовувалося по одному ряду житлових і господарчих споруд. Напівземлянкові житла мали звичайні для того часу розміри – довжина їх стін не перевищувала 5 м. У кожному житлі в кутку стояла піч з округлим черенем на рівні долівки. В більшості випадків печі були глинобитними, в окремих житлах – з каменю. Всього на дитинці виявлено понад 30 жител, біля яких знаходились господарські приміщення – прямокутні льохи та округлі ями для зберігання припасів. Останні мали діаметр 1–1,2 м та глибину 1–1,5 м. Судячи по знахідкам залишків хлібних злаків та, подекуди, риб'ячих кісток, призначались вони для зберігання різних припасів.

Крім напівземлянок, на дитинці, безсумнівно, були і наземні споруди. Зокрема, про наявність в місті церкви свідчать знахідки п'яти залізних хрестів із загостреним нижнім кінцем, а також інші речі церковного походження. Проте, всі будівлі, що знаходились тут в останній період існування міста, нажаль, згоріли. Залишки їх перекриті шаром вугілля і попелу, шматками обвугленої деревини. Посередині дитинця, між будинками, проходила вулиця. На посаді, який теж був повністю знищений у вогні, напівземлянкові житла розташовувалися кількома рядами. Всього на посаді було відкрито 25 жител.

Основну роль у розвитку міста відігравало ремесло і торгівля. В місті розвивалось ковальське, ливарне, ювелірне, гончарне, деревообробне, косторізне, каменерізне, склоробне та інші ремесла. Місцеві ювелірні вироби не поступались за своєю красою та майстерністю кращим виробам майстрів Києва, Чернігова чи Новгородка.

Ремісничі знаряддя представлені цілими наборами ковальських, слюсарних та деревообробних інструментів, що вказують на існування тут майстерень з різних галузей ремесла. Зокрема на території дитинця було виявлено два ковадла, кілька молотків, ковальські щипці, зубила, пробійники, уламок точила і тощо. Деревообробні інструменти представлені в вигляді 18 сокир (як цілих, так і уламків), 12 тесел, 8 буравчиків, 5 стругів, лучкової пилки та стамески.

Серед побутових речей, було знайдено близько 100 ножів, 200 замків, понад 150 ключів, кілька ножиць, багато глиняного посуду, а також кілька мідних казанців і чаш; уламки двох точених дерев'яних чаш. Знайдено тут і численні культові речі: бронзові свічники, панікадила, багато медальйонів із зображеннями святих тощо. Пам'ятки ювелірного ремесла представлені кам'яною формочкою для відливу прикрас, брусків міді. Були знайдені й численні прикраси: скроневі кільця, сережки, кольти, лунниці, шийні гривні, браслети, перстні. Більшість із цих виробів виготовлено зі срібла та золота й оздоблено високохудожньою зерню, сканню, яскравими візерунками з емалі та черні. Значна їх частина була знайдена в скарбах, яких на Княжій Горі виявлено 11. Вони є показниками соціальної і майнової нерівності мешканців городища.

Серед предметів озброєння було знайдено 600 залізних наконечників стріл, 20 наконечників списів, кілька мечів та шабель.

Про активний розвиток торгівлі говорять знайдені ваги з гирьками, срібна гривня, давньоруські, візантійські та арабські монети та різноманітні предмети східного та причорноморського походження – прикраси, культові вироби, кісточки фініка, морські мушлі.

Також мешканці посаду займались ще й землеробством та скотарством, про що свідчать численні знахідки археологів. Було знайдено 7 наральників і лемешів, 7 чересел від плуга, 8 кіс, 10 серпів, 20 заступів, кілька мотик. Траплялися дослідникам і залишки різних зернових культур: жита, проса, гречки і вівса. Нерідко зустрічалися і кам'яні жорна для розмолу зерна, а також обвуглені грудки борошна. Також, в місті розводили коней, волів, корів, свиней, кіз, а також займались птахівництвом, про що можна судити по залишкам кісток цих тварин.

Займалися в місті й мисливством, рибальством та бджільництвом. У культурному шарі зустрічаються кістки диких кабанів, оленів, ведмедів, зайців та лисиць. З рибальських знарядь було знайдено близько 150 залізних гачків, 15 залізних остів, понад 50 свинцевих грузил. Про заняття бджільництвом свідчать знайдені три залізних медорізки.

Археологічні знахідки доводять високий рівень культурного розвитку давніх мешканців Княжої гори. Про це свідчать знахідки стилів, застібок від книжок, предметів з написами, вислих свинцевих печатей, якими скріплювались документи і тощо.

Отже, зі зазначених вище фактів можна зробити висновок щодо високого рівня економічного та культурного розвитку городища Княжої Гори, хоча, з огляду на важливе стратегічне розташування, першочерговою його функцією, на нашу думку, міг бути захист прикордонних земель від набігів кочовиків.

Список використаних джерел

1. Нераденко Т. М. *Археологія Черкащини : посібник-довідник.* / Голов. упр. освіти і науки Черкас. облдержадмін., Черкас. територ. від-ня Малої акад. наук України, Черкас. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2011. 307 с.
2. Бондарець О. В. *Княжа Гора : (історіографічний та стратиграфічний аспекти).* Культурологічні студії : зб наук. пр. / [ред. кол. : Погорілий О. І. (відп. ред.) ... та ін.] ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Каф. культурології та археології. К. : KM Academia, 1999. Вип. 2. С. 165-193.
3. Бондарець О. В. *Княжа Гора : деякі аспекти соціокультурних узагальнень.* Наукові записки НаУКМА. 2009. Т. 88 : Теорія та історія культури. С. 47–54.
4. Бондарець О. В. *Обереги з городища Княжа Гора : (колекція НМІУ.)* Наукові записки НаУКМА. 1997. Т. 2 : Культура. С. 91–112.

УДК [37.063:614.84:378 (477.46):37.015.31] (477) 162.1

**BOHATEROWIE-ABSOLWENCI CZERKASKIEGO INSTYTUTU
BEZPIECZEŃSTWA POŻAROWEGO: EDUKACJA PATRIOTYCZNA
JAKO GWARANCJA KSZTAŁTOWANIA GODNYCH
PRACOWNIKÓW PAŃSTWOWEJ SŁUŻBY SYTUACJI
NADZWYCZAJNYCH UKRAINY**

Tetiana CZUBINA

doktor nauk historycznych, profesor

*Czerkaski instytut bezpieczeństwa pożarowego imienia Bohaterów Czornobyla
Narodowego Uniwersytetu Obrony Cywilnej Ukrainy*

Bohaterowie Czarnobyla. Szkoła Pożarniczo-Techniczna w Czerkasach została utworzona rozkazem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ZSRR 26 czerwca 1973 r. Od pierwszych dni istnienia uczelni w procesie edukacyjnym zakładano podwaliny pod kształcenie nie tylko wysoko wykwalifikowanych specjalistów, profesjonalistów swojej dziedziny, lecz także strażaków, których priorytetem było ratowanie czyjegoś życia, nawet w przypadku konieczności, kosztem własnego.

Ważny sprawdzian bojowy nowo utworzonej szkoły pożarniczej odbył się w marcu 1975 r. Około godziny dwudziestej dnia 31 marca 1975 r. kierownik szkoły został telefonicznie zawiadomiony przez Obwodowy Departament Spraw Wewnętrznych, że w rejonie Szpołańskim na Lebedyńskim Zakładzie Nasiennictwa miał miejsce duży pożar, potrzeba pomocy. Po 30 minutach, wezwani do działania kursanci byli już w mundurach bojowych i udali się na miejsce wydarzenia.

Kierownik szkoły, pułkownik O. Stojanowicz, wyjechał wcześniej, jeszcze przed przybyciem kursantów, przeprowadził rozeznanie. To co zobaczył było przerażające. Pożar rozprzestrzenił się swobodnie przez sześć godzin i był już jednolitą ścianą ognia.

Kadeci pracowali całą noc bez zmian. Trudno było zlokalizować i ugasić tak długotrwały pożar. Mimo wszystko, przez całą dobę ogień dało się

zwalczyć. Przyjechała zmiana. Ale przez pięć dni kadeci pracowali w Łebedyńskim zakładzie, demontując zawały. Chłopi, uderzeni odwagą tych "dzieci", częstowali ich czym mogli.

Kierownictwo Departamentu Spraw Wewnętrznych dało wysoką ocenę umiejętnościom zawodowym i odwadze kadetów i wykładowców Czerkaskiej Szkoły Pożarniczo-Technicznej podczas gaszenia pożaru w Łebedyńskim Zakładzie Nasiennictwa. Uratowali oni majątek państwowy wartością w 18,5 miliona rubli. Zegarkami imiennymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zostali nagrodzone kapitanowie W. Shevkoplas i L. Neselivskiy, lejtenant B. Bilenko, kadeci W. Alejnikow, S. Larionow, P. Radchenko, W. Romanow, W. Bereza, J. Żerebilow, A. Inozemcev i inni. Pułkownik O. Stojanowich otrzymał medal "Za odwagę w pożarze".

W czerwcu - sierpniu 1975 r. odbyły się pierwsze staże kadetów Szkoły w oddziałach pożarniczych garnizonów Kijowskiego, Żytomierskiego, Czernihowskiego, Krymskiego, Chersońskiego, Kirowogradzkiego, Zaporozkiego i Czerkaskiego obwodów. Za dobre wykonanie zadań podczas stażu studenci munderowi I. Głuszko, I. Browko, W. Motow zostali nagrodzeni medalem "Za odwagę w pożarze", kolejnych 12 kadetów otrzymało odznaki "Wzorowy uczeń ochrony pożarowej". W lipcu 1977 r. podczas stażu, kadet O. Prysucha otrzymał medal "Za odwagę w pożarze", a młodszy sierżant L. Tepercuk został odznaczony jako "Wzorowy uczeń ochrony pożarowej".

W 1979 r. podczas praktyki kadet W. Woznyj został nagrodzony zegarkiem imiennym. On wraz z milicjantami przeprowadzał śledztwo w sprawie podpalenia w wiosce Buki w rejonie Skwyrskim Kijowskiego obwodu i potrafił zatrzymać przestępcę.

Łącznie ponad 100 absolwentów uczelni otrzymało medal "Za odwagę w pożarze". Wśród rządowych nagród wychowawców uczelni: Order "Czerwonej Gwiazdy", Order "Bogdana Chmielnickiego", Order "Za Odwagę", Order "Za Zasługi", medal "Za Odwagę", Medal "Za zasługi bojowe", Krzyż Chwały, Krzyż "Za odwagę" i inne.

Dumą uczelni są Bohaterowie Związku Radzieckiego, pośmiertnie odznaczeni Honorową Odznaką Prezydenta Ukrainy - gwiazdą "Za odwagę", lejtenanci: Wołodymyr Prawyk i Wiktor Kibenok.

Wypadek w elektrowni jądrowej w Czarnobylu stał się największym sprawdzianem dla ukraińskich strażaków w XX wieku. Cała historia katastrofy w Czarnobylu jest przykładem odwagi i bohaterstwa. Jednakże, gdy mówimy o tym strasznym wydarzeniu, przede wszystkim pamiętamy tych, którzy stali do walki jako pierwsi.

Było ich dwudziestu ośmiu strażaków, którzy w nocy z 25 na 26 kwietnia 1986 r. wzięli na siebie pierwszy, najbardziej brutalny cios na czwartym bloku energetycznym elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Stali się pierwszymi świadkami i pierwszymi likwidatorami katastrofy, która w swej istocie i straszliwych konsekwencjach stała się jedną z najpoważniejszych katastrof w historii ludzkości.

W swoich dziejach ludzkość poniosła wiele nieszczęść, klęsk żywiołowych i społecznych. Ale najgorsze jest to, że jedną z odmian niebezpiecznych zjawisk są najlepsze osiągnięcia ludzkiego umysłu.

Zbudziwszy ukrytego przez przyrodę "dżina" - atomu, człowiek wyciągnął go w świat i uwolnił, kierując aktywność atomu sobie "na korzyść". Ale czym może stać się pokojowy atom, gdy wyrwie się spod nadzoru swego właściciela? Katastrofa w elektrowni jądrowej w Czarnobylu dała odpowiedź na to pytanie. I jak to często bywa w życiu, w trudnych chwilach niektórzy są przerażeni, zdezorientowani, a inni skupiają się w obliczu niebezpieczeństwa w niepokonany szereg. Zwycięstwo nie zawsze jest jednoznaczne, czasami jest zdobywane kosztem życia. Ale śmierć wojownika jest zawsze bohaterstwem i zawsze zwycięstwem, nawet jeśli uważać ją tylko za osobistą buntowniczość...

Cała historia likwidacji katastrofy w Czarnobylu jest przykładem odwagi i bohaterstwa. Ich było 28... W pamięci ludzi oni na zawsze pozostaną "szeregiem numer 1", pierwszymi strażakami Czarnobyla, dowodzonymi przez dwóch młodych lejtenantów - Wołodymyra Prawyka i Wiktora Kibenoka. Zaskakujące, w jaki sposób ich losy przeplotły się w jeden.

Obaj studiowali w Szkole Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach (obecnie Instytut Bezpieczeństwa Pożarowego, który nosi imię bohaterów Czarnobyla). Wołodymyr ukończył szkołę w 1982 r., a Wiktor – w 1984 r. I chociaż podczas studiów oni, rówieśnicy, nie stali w tym samym szeregu, ale uczyli się podstaw pożarnictwa u tych samych nauczycieli, słuchając wykładów w tych samych salach wykładowych, wyrastali na tych samych tradycjach bojowych i wzorach zwycięstwa, odwagi i wzajemnej pomocy. Po studiach pracowali w różnych komendach straży pożarnej. Każdy z nich dowodził strażą ogniową.

Dwie eksplozje w elektrowni jądrowej w Czarnobylu w tej pamiętnej nocy następowały konsekwentnie przez około 1 godziny 23-24 min. Spowodowały one nagrzewanie się fragmentów strefy aktywnej reaktora, która przerzuciła się na dachy niektórych pomieszczeń przedziału reaktora i maszynowni. Powstało około 30 źródeł ognia. W rezultacie uszkodzenie poszczególnych przewodów olejowych i zwarć w okablowaniu; oddzielne zapłony zdarzyły się w maszynowni w pobliżu turbogeneratorów. Co najmniej pięć źródeł ognia powstało na różnych piętrach hali reaktora i w dyspozytorni. Ogień zaczął rozprzestrzeniać się w kierunku sąsiedniego trzeciego bloku, grożąc dotarciem do maszynowni, w której znajdowały się duże pojemniki z olejem obok każdej turbiny, a także do kanałów kablowych, co doprowadziłoby do naruszenia systemu kontroli i ochrony całej stacji. Obowiązki kierownika ochrony przeciwpożarowej przejmuje dowódca, który pierwszy przybył na miejsce pożaru. Gdyby Wołodymyr Prawyk zdezorientował się i nie przyjął tych obowiązków, konsekwencje mogły być fatalne dla całej Europy.

Sekcja jednostki ratowniczo-gaśniczej do ochrony Elektrowni Jądrowej w Czarnobylu, składająca się z dwóch oddziałów pod dowództwem lejtenant W. Prawyka, dotarła do miejsca wywołania alarmu w ciągu dwóch minut. W tym momencie ogień już ogarnął 4 reaktor i dach maszynowni. Los stacji mógł być rozwiązany w każdej sekundzie, a lejtenant W. Prawyk poprawnie ocenił sytuację i postanowił przekazać Wyzwanie nr 3, co oznaczało najwyższy poziom zagrożenia i ogólny sygnał alarmowy dla strażaków w całym obwodzie Kijowskim. To była wielka odpowiedzialność. Jednak historia potwierdziła poprawność działań młodego dowódcy w pierwszych dwóch minutach likwidacji.

Wołodymyr osobiście przeprowadził pierwsze rozeznanie na miejscu. Prawo do głównej decyzji miał tylko on, a popełnić błąd w wyborze dalszych działań jego oddziałów i tych, którzy wkrótce przyjdą im z pomocą, po prostu nie miał prawa.

...Wołodymyr rzucił okiem na pęknięcie dachu. Stamtąd wydobywał się złowrogi, dziwny, niezwykle zielonkawy blask ... Być może w tej samej chwili uświadomił sobie straszliwą prawdę, ponieważ nie pozwolił strażakom swojej sekcji zaglądać do pęknięcia dachu.

Jego decyzja o użyciu węży pożarniczych od strony maszynowni pomogła zapobiec rozprzestrzenianiu się ognia. Po 5-ciu minutach przybyli na pomoc strażacy straży pożarnej miasta Prypieć pod dowództwem lejtenanta Wiktora Kibenki.

Na drugie rozeznanie poszli razem. Na dachu zobaczyli fragmenty rozgrzanego radioaktywnego grafitu, wokół którego topił się i rozciekał się bulgocący bitum, wypełniając powietrze duszącym dymem. Ogień rozprzestrzeniał się po dachu. Niesamowita spiekota zmusiła zdjąć respiratory. Wołodymyr pochylił się i wyciągnął pierwszy kawałek z gorącego bitumu ... drugi ... Przykład dowódcy doprowadził następnie wszystkich strażaków, którzy byli w strefie ognia, do zaangażowania się w tę piekielną pracę.

Kierownik wojskowej jednostki ratowniczo - pożarniczej nr 2 od ochrony elektrowni jądrowej w Czarnobylu, który w tym momencie był na urlopie, major służby wewnętrznej Leonid Telatnikow, przybył na miejsce zdarzenia i przejął dowództwo już po 21 minut od momentu alarmu. Dziesięć wozów strażackich już okrążyło blok energetyczny. Zostały one zainstalowane na hydrantach i przez przewody tulejowe podłączone do suchych systemów przeciwpożarowych. Mechaniczne drabiny zapewniały podniesienie strażaków na dach maszynowni i bloku pomocniczego. W przypadku uszkodzenia wewnętrznego wodociągu układano dodatkowe węże. Zadziałały stacjonarne działa wodne, zwalczając dostępne im centra ognia i chłodząc struktury nośnych, aby uniknąć dalszego niszczenia. Strażacy z ręcznymi działkami wodnymi blokowali i gasili najniebezpieczniejsze ośrodki pożaru na dachu maszynowni i bloku pomocniczego.

A tam, na korpusie reaktora na wysokości 70 metrów, sytuacja była szczególnie dramatyczna: część dachu zawaliła się bezpośrednio nad reaktorem, struktury nośne zdeformowały się od fali wybuchowej. Trujący dym z płonących bloków rozciągał się nad całym obszarem pożaru, który już rozprzestrzenił się na dziesiątki metrów kwadratowych. Kto może sobie wyobrazić ścianę ognia o wysokości dwóch lub trzech metrów? Prawdopodobnie tylko strażacy. Tam, na dachu, musieli przejść przez tę ścianę i zdławić ogień!

Najstraszliwszym testem w walce z ogniem było gorące bitumiczne pokrycie dachu maszynowni. I był to naprawdę ból nie do zniesienia. Strażacy brali rękawicami pozostałe po wybuchach kawałki grafitu i wyrzucali je z dachu. Wchodząc w stopiony bitum, deptali małe ośrodki ognia. Wrzącą masą zalewała nogi po czym skóra zdejmowała się razem z butami. Oparzenia były straszliwe. Ale do tego wszystkiego dodawało się jeszcze radiacja. Czyniło ono z kropelek bitumu, które przenikały pod skórę, małe źródła promieniowania.

Radiacja wypełniała ciała nieznośnym zmęczeniem, i strażacy zaczęli schodzić jeden po drugim. Już wypadli z szeregów Wołodimir Tyszura, Mykoła Waszchuk, ludzie sekcji W. Kibenka. Zostali wyniesieni z terenu pożaru po drabinie przez silnego i mocnego Wasyla Ignatenkę. Był jednym z pierwszych, którzy weszli na wysokość 70 metrów czwartego bloku energetycznego i zszedł ostatni z "szeregu numer 1", wraz z Wołodymyrem Prawykiem i Wiktorem Kibenkiem. Dziś leżą obok siebie na Mityńskim cmentarzu w Moskwie...

Kiedy lejtenant W. Prawyk zszedł na dół, to zobaczył majora A. Telatnikowa. Pokonując straszliwe zmęczenie, zaczął meldować o sytuacji. Ten meldunek był bardzo ważny, każdy mały fakt mógł mieć wielkie znaczenie dla tych, którzy musieli zastąpić jego sekcję. A obok już czekała karetka pogotowia.

Rozeznanie W. Prawyka i W. Kibenka stała się bitwą rozpoznawczą i zapoczątkowała zwycięstwo strażaków nad ogniem i atomem. Ale koniec bitwy, młodzi lejtenanci nie zobaczyli. Do rana w strefie katastrofy było skoncentrowano 37 jednostek straży pożarnej z Kijowa i obwodu. Dopiero o godzinie szóstej 35 minut ogień został całkowicie zlikwidowany.

...Najlepsi lekarze Związku Radzieckiego walczyli o ich życie. Pacjenci Moskiewskiego Szpitala Klinicznego nr 6 pomagali lekarzom, czym mogli - swoją młodością, niepohamowanym pragnieniem życia, miłością do swoich bliskich.

...4 maja Wołodimir Prawyk zobaczył swoją żonę po raz ostatni. Kazał jej troskliwie opiekować się ich małą córeczką ...

10 maja żona Wiktora Kibenka wywalczyła zezwolenie na odwiedzenie męża, który wkrótce miał zostać ojcem. Przyjechała do szpitala razem z jego rodzicami. Jednak spotkanie było krótkie. "Nie martwcie się. Wszystko będzie dobrze ... Zaraz wrócę, za minutę ..." powiedział im Wiktor, wszedł do swojego szpitalnego pokoju i ... nie wrócił. Nie wytrzymało serce. Zaledwie dzień temu, w dniu 9 maja, oni z Wołodymyrem Prawykiem pogratulowali strażakom w szpitalu okazji Dnia Zwycięstwa. Jak i należy się dowódcom...

Mama Wołodi Prawyka, lekarka z zawodu, przez cały czas pobytu jej syna w moskiewskiej klinice, przebywała tam. Ostatnie słowa Wołodi skierowane były do niej.

10 maja był jeszcze żywy. Ale wieczorem Włodzie zrobiło się źle. "Pożegnajmy się ... pożegnajmy się, mamó ..." Głos syna był głuchy i równy. Odszedł z życia z taką samą godnością, z jaką żył. Bez jęku i płaczu... 11 maja 1986 r. Wołodimir Prawyk i Wiktor Kibenok zmarli. Oni odeszli z życia w tym samym dniu, jak i wtedy, gdy stali obok siebie na gorącym reaktorze.

Przez dwa dziesiątki kilometrów od Moskwy znajduje się cmentarz Mityński. Tutaj, na alei głównej, znajdują się groby sześciu z "szeregu Nr1": sierżanta Mykoły Waszczuka, starszego sierżanta Wasyla Ignatenki, lejtenanta Wiktor Kibenka, lejtenanta Wołodymyra Prawyka, starszego sierżanta Mykoły Titenki, sierżanta Wołodymyra Tiszury. Na dwóch grobach są gwiazdy Bohaterów Związku Radzieckiego.

37 strażaków, którzy w pierwszych dniach zaciągnęli się do walki z ogniem podczas katastrofy w Czarnobylu i wzięli udział w likwidacji jej

skutków – absolwenci byłej Szkoły Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach, a obecnie – Czerkaskiego Instytutu Bezpieczeństwa Pożarowego.

Wyczyn strażaków w Czarnobylu sprawił ogromne wrażenie na wielu ludzi na planecie. Ich imiona zostały uwiecznione w pamięci ludzkości. Odtąd wszędzie możemy zobaczyć oznaki tej pamięci. W czerwcu 1986 r. w Szkole na cześć wszystkich uczestników likwidacji wypadku w elektrowni jądrowej w Czarnobylu otwarto stelę Bohaterów Czarnobyla. Na cześć W.Prawyka i W.Kibenka zostały nazwane ulice w centrach rejonowych Iwanowo i Borodianka w obwodzie Kijowskim, w miastach Czerkasy, Humań, Izmail, Horodyszczce. Dwa azerskie statki chroniące kaspijskie pola naftowe zostały przemianowane na ich cześć.

W kwietniu 1993 r. przy steli "Bohaterów Czarnobyla" zostały odsłonięte popiersia Bohaterów Związku Radzieckiego W. Prawyka i W. Kibenka. Upamiętniając 10 rocznicę tragedii w Czarnobylu, w 1996 r. W. Prawykowi i W. Kibenkowi przyznano wyróżnienie Prezydenta niepodległej Ukrainy - Gwiazdę "Za odwagę" (pośmiertnie).

W kwietniu 2006 roku, w 20. rocznicę tragedii w Czarnobylu, przy wsparciu pracowników uczelni i kolektywów Ministerstwa do spraw Sytuacji Nadzwyczajnych w regionach, stela "Bohaterów Czarnobyla" została zrekonstruowana na pomnik Bohaterów Czarnobyla.

W sumie 357 absolwentów szkoły uczestniczyło w likwidacji skutków awarii w elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Kadra Szkoły - podpułkownicy, Warłygin M. i Gonczarow M. poprowadzili Czerkaski połączony oddział straży pożarnej obrony cywilnej podczas likwidacji skutków awarii w elektrowni jądrowej w Czarnobylu w czerwcu 1986 roku.

Ich wyczyn pozostaje na zawsze przykładem dla każdego pracownika Państwowej Służby Sytuacji Nadzwyczajnych, przykładem bezinteresownego wykonywania służbowego obowiązku kadetów uczelni, która dziś nosi imię Bohaterów Czarnobyla. Każdego ranka, a nie tylko podczas uroczystości, które odbywają się na placu Instytutu, wychowawcy uczelni przechodzą obok stworzonej przez kadetów steli Bohaterów Czarnobyla i oddają cześć wykutym w brązu, wiecznie młodym twarzom ich poprzedników, którzy przekroczyli granicę możliwego i pozostali w wieczności, - Wołodymyra Prawyka i Wiktora Kibenka.

Pewnego razu w swoich listach do żony Wołodymyr Prawyk napisał: "Wszystkie nasze dni to walka o to, żeby więcej było dobra i sprawiedliwości, uczciwości, więcej porządku ...". Przykład jego jasnego, bohaterskiego i krótkiego życia, a także wyczyn wszystkich Bohaterów Czarnobyla, jest warty wiecznej pamięci, podziwu i głębokiego szacunku pokoleń.

Bohaterowie ATO. Dziś Ukraina przeżywa trudne czasy w swojej historii. Pod zagrożeniem okazały się integralność terytorialna, niezależność naszego państwa, spokój na naszej ziemi. Na Ukrainie trwa niewypowiedziana wojna. Dzisiaj wiele ukraińskich rodzin doświadczyło strasznych konsekwencji wojny, tracąc krewnych i przyjaciół. Wśród tych, którzy zginęli na Wschodzie są i absolwenci naszego Instytutu ...

W dniu 11 czerwca 2016 r. w Instytucie odsłonięto tablicę pamiątkową na cześć absolwentów uczelni, którzy zginęli podczas operacji antyterrorystycznej

na wschodzie Ukrainy: Igorowi Bojko i Oleksijowi Panchenko. Obaj dołączyli się do sił zbrojnych Ukrainy jako ochotnicy.

Igor Bojko urodził się 23 sierpnia 1972 r. w Czerkasach. Ukończył czerkaską szkołę średnią nr 29. W 1989 roku wstąpił do Czerkaskiej Szkoły Pożarniczo-Technicznej, którą ukończył w 1992 roku.

Otrzymawszy pierwszy specjalny stopień "Lejtenant", Igor Bojko w 1996 r. został wysłany do dalszej służby na jednostki straży pożarnej w Winnicy. Ze względu na sumienne wykonywanie obowiązków w 1998 r. został przeniesiony do Czerkaskiej Szkoły Pożarniczo-Technicznej na stanowisko szefa straży szkoleniowej jednostki pożarniczej. Później pracował jako biznesmen w Czerkasach.

Podczas rozwoju wydarzeń wojskowych na wschodzie Ukrainy Igor Bojko nie odstąpił na bok, a 3 sierpnia 2014 r. zgłosił się jako ochotnik do obrony swojej niepodległej Ojczyzny. Igor był żołnierzem 128. brygady piechoty górskiej, służąc jako oficer wywiadu snajperskiego.

Jeden z towarzyszy walczących odnotował: "Przed utworzeniem plutonu spytałem go:" Igor, czy to ci jest potrzebne?" On odpowiedział: "Kto inny, jeżeli nie my"! " Igor Bojko zmarł 30 stycznia 2015 r. w wyniku ostrzału artyleryjskiego bazy plutonowej w rejonie Debalcewo w obwodzie Donieckim. Wojna na Wschodzie odebrała życie patriotowi, wiernemu synowi Ukrainy. Niezjący bohater zostawił żonę i troje dzieci: dwie córki i małego syna.

Dekretem Prezydenta Ukrainy z dnia 26 lutego 2015 r., Nr 108/2015, "za osobistą odwagę i bohaterstwo, pokazane w obronie państwa i integralności terytorialnej Ukrainy, lojalność wobec przysięgi wojskowej" otrzymał Order "Za odwagę" III stopnia (pośmiertnie).

Oleksij Panczenko urodził się 23 września 1974 r. w Czerkasach. Ukończył szkołę №4 w Czerkasach. W 1991 roku wstąpił do Szkoły Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach. W trakcie nauki, 19 października 1993, kierownik Szkoły otrzymał wiadomość telefoniczną od Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy, która kazała utworzyć oddział do walki z pożarami na Krymie. Tak powstała jednostka licząca 300 osób. Wśród tych, którzy brali udział w gaszeniu dużego pożaru leśnego był również student II roku Oleksij Panczenko. Ze wspomnień kolegów ze studiów: "Ta podróż służbowa wypełniła nasze życie prawdziwie męskimi cechami - zarówno osobistymi, jak i kolektywnymi, ponieważ wszyscy pokazali swoje wewnętrzne ja. Do stolicy Krymu – Symferopola - zostaliśmy dostarczeni samolotem wojskowym IL-76, a następnie – marsz do miejsca pożaru w kolumnie transportowej po różnych nachyleniach i zakrętach Krymu. Oleksij kierował tam ważnym odcinkiem gaszenia – dostarczenia środkami gaśniczymi na odcinku leśnego rezerwatu.

W 1994 r. Panchenko ukończył z wyróżnieniem studia. Po otrzymaniu pierwszego specjalnego stopnia "Lejtenant", Oleksij został wysłany do dalszej służby w Departamencie Straży Pożarnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy w obwodzie Czerkaskim.

Za sumienną postawę wobec wykonywania obowiązków w październiku 1994 r. został przeniesiony do Szkoły Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach na stanowisko Inspektora ds. Personelu, gdzie pracował do 1997 r. W tym roku, na własne życzenie, został przeniesiony do służby inspekcyjnej Ministerstwa

Spraw Wewnętrznych Ukrainy w Czerkasach, gdzie pracował do 2001 roku. Od 2014 roku był kierownikiem wydziału liniowej kontroli Biura Ukrtransinspekcji w obwodzie Czerkaskim.

22 sierpnia 2014 r. Ołeksij ochotniczo zgłosił się do wojska ukraińskiego. Już w listopadzie 2014 r. wypełniał swoje zadania w zakresie operacji antyterrorystycznej. Ołeksij Panczenko był żołnierzem 90. oddzielnego batalionu desantowego "Żytomierz", wchodzącego w skład 95. oddzielnej brygady aeromobilnej "Żytomierz", służył w Czerkaskim plutonie, utworzonym w sierpniu 2014 roku.

19 stycznia 2015 r. około godziny 06:00. rano podczas bitwy na lotnisku w Doniecku, Ołeksij został śmiertelnie ranny. 22 stycznia 2015 r. setki Czerkaszczan przybyło do Domu rad, by pożegnać się z legendarnym "cyborgiem", by wesprzeć rodzinę i poprowadzić bohatera w jego ostatnią podróż. Chłopcy i dziewczęta stworzyli żywy korytarz. Jako warta honorowa byli wykładowcy i kadeci Czerkaskiego Instytutu Bezpieczeństwa Pożarowego imienia Bohaterów Czarnobyla.

Za osobistą odwagę i bohaterstwo, ujawnione w ochronie suwerenności państwowej i integralności terytorialnej Ukrainy, lojalność wobec przysięgi wojskowej Ołeksija Panchenko nagrodzono pośmiertnie orderem "Za odwagę". Jego imię nosi ulica w Czerkasach.

Ołeksij Panczenko miał syna Serhija – obecnie pracownik Czerkaskiego Instytutu Bezpieczeństwa Pożarowego imienia Bohaterów Czarnobyla. "Utrata bliskiej osoby jest zawsze ciężkim uderzeniem dla każdego i musimy zrozumieć, że przy każdej stracie tracimy nie tylko osobę, ale także część naszej duszy. Mój ojciec to moja ściana, moje wsparcie, moja godność, moja miłość, którą można przytulić, której można zaufać, ten kto nigdy nie rani, jest mój i jestem z niego dumny. "

Lata płyną, pokolenie kadetów, a także pokolenie pracowników instytutu się zmieniają, ale na zawsze jest pamięć i szacunek dla wszystkich tych, którzy swoim sumiennym wykształceniem, niestrudzoną pracą, profesjonalizmem i poświęceniem, ukształtowali chwałę uczelni nie tylko na Ukrainie, ale także daleko poza jej granicami.

SPIS LITERATURY

1. *Пам'ять серця: збірка інформаційних та фотоматеріалів / упоряд. Малищук Л. М. – Черкаси: Видавець Ю. А. Чабаненко, 2017. – 316 с.*
2. *Дробінка І. Г., Голінський О. Б., Стоянович О. Е. Двадцять п'ять років на варті / корот. історичний нарис до 25-річчя створення ЧПБ. – Черкаси, 1998.*
3. *Микеев А. Чернобыль предупреждает // Пожарное дело. – 1988. – № 5.*
4. *Лицарі порятунку. Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля. 30 років першого випуску / За ред. М. Г. Шкарабури. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – С. 49-53.*
5. *Історія навчального закладу. – Режим доступу: http://fire.ck.ua/?page_id=115.*
6. *Вогонь Чорнобиля. Літопис Чорнобильської трагедії у документах, фактах та свідченнях самовидців. – К.: ВД «Альтернативи», 1998. – 573 с.*
7. *Мельник В. С. Два дні Чорнобильської хроніки // Вісник гуманітарного наукового товариства: Наукові праці. – Черкаси: Вид-во ЧПБ МНС України, 2006. – Вип. 6. – С. 25–31.*

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94 (477.46):902

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст.: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ

Валентин ЛАЗУРЕНКО

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного університету*

Рец. на наук. видання: Реєнт О. Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття). У 2-х кн. : Кн. 1 / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2021. – 846 с. ; Кн. 2 / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2021. – 818 с.

Нещодавно побачило світ ґрунтовне наукове видання у двох книгах “Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття)”, автор якого – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений працівник науки і техніки України,

заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України, голова Національної спілки краєзнавців України Олександр Петрович Реєнт.

У академічному виданні, як зазначено в анотації, О. П. Реєнтом з’ясовується становище українських земель в Австро-Угорській і Російській імперіях та європейській дипломатії щодо них наприкінці XVIII та у першій половині XIX ст., розглядаються події Східної (Кримської) війни 1853–1856 рр. – яскравої й водночас трагічної сторінки історії українського народу, на основі широкого кола архівних джерел, періодичних видань та фахової літератури розкриваються особливості розвитку українського села, сільського господарства України та його інтеграції в світовий продовольчий ринок у XIX – на початку XX ст., викладено результати новітніх досліджень ключових питань Першої світової війни 1914–1918 рр., політичні сили українства цього періоду та

актуалізацію «українського питання», бойові дії на українських теренах, соціально-економічні, духовні та повсякденні проблеми тогочасного суспільства, відтворено адекватне соціально-економічне та політичне обличчя пролетарських мас після жовтневого перевороту), простежено суттєві трансформації, які спричинились до зміни їх суспільного статусу за умов гострої боротьби різних політичних сил в часи Центральної ради, Української держави Павла Скоропадського, Директорії та більшовицького ладу [1, с. 2].

Авторитетним українським дослідником віднайдено, систематизовано, проаналізовано великий об'єм першоджерел і архівних документів, більшість яких вперше вноситься до наукового обігу.

О. П. Реєнт, актуалізуючи видання, зокрема зазначає, що "...важливо не відмовитися від минулих періодів бездержавності України, роздробленості та прямої залежності від інших країн як винятково чужорідних і малозначимих. У цьому відношенні не є винятком кінець XVIII – початок XX ст., який став своєрідним прологом для Першої світової війни та Української революції 1917 – 1921 рр. Незважаючи на бездержавний статус, відповідному періоду складно дати однозначну і вичерпну наукову оцінку. Саме тоді було забезпечено збереження національної ідентичності, відбулося формування власної еліти, українська мова набула статусу основного фактору самоідентифікації. Макроекономічна динаміка і геополітична ситуація концептуалізували кардинальні індивідуальні та повсякденні зміни" [1, с. 7].

Перечитуючи наукове видання О. П. Реєнта, особливо хочу виділити наступне твердження вченого, що стосується нашої державності: "Історична доля і політичні обставини не давали українському народові можливості протягом століть розвивати етносоціальні процеси. Лише в середині XVII ст. на нетривалий час відновилася українська державність. Козацька держава Б. Хмельницького свідчила про величезні інтелектуальні сили і потенційні можливості українського народу. У вкрай несприятливих умовах політичної розчленованості території, нещадного соціального гніту, який доповнювався жорстокими національно-релігійними переслідуваннями, гноблені верстви суспільства, і насамперед козацтво, знайшли внутрішні сили для створення держави, яка мала яскраві етнічні риси й республіканську, демократичну форму організації влади. Однак, потрапивши до складу абсолютистської Росії, українська феодальна держава була практично позбавлена перспектив для свого розвитку" [2, с. 535].

У першій книзі видання "Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття" подається фахово виписаний розділ, який розкриває наукові студії з історії України XIX – початку XX ст. крізь призму історіографічного процесу 1970–1990-х рр. XX ст.

Окремий розділ першого тому книги детально розкриває становище українських земель у XIX – початку XX ст. крізь призму тогочасної європейської дипломатії. Тут читач має змогу почерпнути інформацію про

українські землі після ліквідації Гетьманщини і поділів Польщі; про українське козацтво як об'єкт російської й турецької дипломатії; про західноукраїнські землі у фокусі європейської дипломатії на рубежі XVIII – XIX ст.; про європейську політику й Україну періоду наполеонівських воєн; про погляди членів таємних товариств на принципи взаємин між народами та державами; про Польське повстання 1830 р. та Україну; про “Весну народів” і народну дипломатію.

Розкриваючи історію хитросплетінь дипломатичної політики, О. П. Реєнт робить ґрунтовний висновок, що “...незважаючи на відсутність суверенної держави, український народ в усі часи залишався не лише об'єктом, а й суб'єктом міжнародно-правових відносин. Геополітичні вектори у XIX – на початку XX ст. досить часто сходилися саме на українських землях, і це викликало включення економічних, військово-політичних, людських ресурсів краю в орбіту значних, часом доленосних подій. У свою чергу, національно свідома частина українства використовувала будь-які можливості, щоб засвідчити світу прагнення рідного народу до самовизначення та незалежності, його здатність власними руками творити своє майбутнє” [1, с. 842].

“Українське питання”, як наголошує О. П. Реєнт, – “в усіх його аспектах інтерпелювалося перед керівниками й впливовими громадськими та політичними діячами багатьох країн Європи і світу, що створювало певні перешкоди для реалізації асиміляторських планів антиукраїнських сил. Організаційне й ідеологічне оформлення українського політикуму дозволило вивести на якісно новий рівень домагання самостійницьких сил. Репрезентовані громадськими інституціями та політичними партіями, українці могли більш успішно протидіяти русифікації й полонізації” [1, с. 842].

Насиченим є розділ книги “Потенціал національного відродження України”, в якому О. П. Реєнт подає інформацію про національний склад населення; висвітлює асиміляторську політику на українських землях; детально розповідає про український рух в Російській імперії першої половини XIX ст.; про діяльність українських гуртків у 30–40-і рр. XX ст.; про громадівський рух в Україні та, зокрема, про М. Драгоманова; про український рух в Австрійській імперії.

Ґрунтовно виписаними є розділи книги, які присвячені Кримській війні 1853–1856 рр., Україні у пореформений період, аналізу продовольчих ресурсів України і світу досліджуваного у першій книзі видання періоду.

Окремо слід виділити розділ “Сільське господарство України в добу капіталістичного розвитку (1861–1914 рр.), в якому О. П. Реєнт досить глибинно і з сучасних методологічних позицій аналізує: землеволодіння в Україні після селянської реформи 1861 р.; розвиток польового господарства; тенденції розвитку тваринництва; виробництво і поширення сільськогосподарської техніки.

Аналізуючи, зокрема, землеволодіння в Україні після селянської реформи 1861 р., О. П. Реєнт робить висновок: “...у пореформену добу дворяни втратили значну частину своїх земель, а сумарні володіння селян

потроху збільшувалися. Почасти цьому сприяв селянський натиск на поміщицькі латифундії у 1905–1906 рр. Проте малоземелля і надалі залишалося головною прикметою селянського життя, особливо в губерніях Правой Лівобережної України. Аграрні відносини відзначалися неупорядкованістю, що стримувало перехід села до інтенсивного господарювання” [1, с. 281].

Привертає увагу розділ книги “Світовий сільськогосподарський ринок у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.”, в якому висвітлюються такі питання: Західна Європа – головний споживач експортованої сільськогосподарської продукції; зростання значення Американського континенту на світовому продовольчому ринку; експорт сільськогосподарської продукції з інших заокеанських країн; споживчі ринки Близького і Середнього Сходу та Північної Америки. Аналогічно ґрунтовним є розділ книги “Експорт продуктів сільського господарства з України (1861–1914 рр.)”. Тут доречно навести аналітичний висновок автора видання відносно того, що “Втягування українського села у світовий товарооборот, безперечно, позитивно впливало на розвиток продуктивних сил, але цей процес виявився уповільненим. Навіть на початку ХХ ст. прошарок заможних сільських господарів був надто нечисельним. За обставин, коли сільські виробники через негаразди в організації експортної торгівлі втрачали близько чверті вартості продуктів землеробства, складно щось говорити про нагромадження у селі капіталів, формування національної сільської буржуазії, прискорену модернізацію господарства. Нестримний вивіз на зовнішні ринки зерна гальмував розвиток тваринництва, перехід до інтенсивного господарювання на землі. Через загальну технологічну відсталість Російської імперії переважна більшість населення продовжувала існувати за рахунок сільськогосподарського промислу, де, за оцінкою тодішньої преси, “тірше хлібороба ніхто не оплачувався”” [1, с. 844].

У розділі книги “Соціально-економічний розвиток України та боротьба між працею та капіталом” детально розглянуто: господарський потенціал України пореформеної доби; перші виступи робітників на захист своїх прав та інтересів; появу робітничих організацій в Україні; українські політичні партії; початок революції 1905 р.; утворення перших професійних організацій та профспілкове законодавство того періоду; робітничий рух у 1907 – 1910 рр.; піднесення пролетарського руху у 1910–1914 рр.

Другу книгу О. П. Реєнта “Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець ХVІІІ – перші десятиліття ХХ століття” відкриває тема, “...що започаткувала нову епоху в житті не лише України, а й загалом людства – Перша світова війна. Історія не знала подібних конфліктів за масштабами, а українські землі – трагізму братовбивства подібних розмірів. Соціально-економічні трансформації воєнного часу, вимагали від суспільства граничного напруження і спричинили якнайтісніше переплетіння із політичними та національними вимогами. Наслідком світового збройного конфлікту

стало не лише погіршення матеріального становища, підвищення цін на товари і послуги, а й зростання самосвідомості, підготовка підґрунтя для втілення державотворчих і соціалістичних моделей. Популярність останніх на фоні безпрецедентного падіння життєвого рівня та величезних демографічних втрат активно зростала у селянському й робітничому середовищі” [1, с. 8].

У другій книзі О. П. Реєнт детально розповідає про реальний стан суспільно-політичне життя в роки війни; особливості розвитку українського робітництва в умовах російської імперії.

Розкриваючи питання впливу Першої світової війни на долю українського народу, автор не оминув і національного питання. Слушним є твердження вченого відносно того, що в роки війни “Україна стала прокидатися від вікового гноблення, шукала шляхи до порятунку, соціальної й національної справедливості. Дедалі частіше громадські організації наполягали на необхідності навчання дітей українською мовою, протистояти утискам імперської влади. З’явилися вимоги створення національного війська. Однак ряд чинників стримував процес національного відродження. По-перше, невисокий рівень загальної національної свідомості більшої частини населення, приреченого протягом багатьох поколінь після знищення російською владою Запорозької Січі й козацького військового устрою існувати в умовах провінційного життя. По-друге, розмиті уявлення широкого загалу міста й села щодо розв’язання нагальних соціальних проблем. По-третє, некритичне ставлення більшості української інтелігенції до радикальних схем перебудови суспільства й слабе знання визначальних тенденцій світового розвитку” [2, с. 808–809].

Розглядаються О. П. Реєнтом у книзі і наслідки русифікації пролетаріату України. Вчений, ставлячи запитання щодо того, чому ж російський уряд проводив русифікаторську політику в Україні, робить наступний висновок. “Бо вся влада, вся ідеологія сприяли цьому, принижували корінне “населення”, не вважаючи його народом і надаючи всі привілеї “старшому братові”. Все національне під різними приводами нищилося й викорінювалося, все російське насаджувалося й нав’язувалося так, що й самі росіяни ставали переконаними, буцімто вони є вищою расою. Зокрема, мобілізації робітників з Росії для роботи в Україні проводилися у XIX ст. і на початку XX ст., і не один раз. Завдяки таким ін’єкціям російське населення стало в містах України переважаючим. Але чи могли вихідці з російської глибинки збагатити революційне, духовне й професійне життя українських міст? Оскільки російські робітники кількісно переважали, вони істотно впливали на соціально-економічний і політичний розвиток місцевих, корінних українських робітників. Тому зрусифіковані робітники України були пасивними чи нейтральними і не особливо активно підтримували українську справу. Чим пояснити їхню нерішучість у питанні про національну незалежність? Насамперед відставанням й нерозвинутістю в Україні процесу національного будівництва, що було наслідком багатовікового гніту Російської імперії, й слабким соціально-економічним становищем українського робітництва” [2, с. 544].

Видання дає можливість ознайомитись із розкриття вченим таких питань, як ставлення робітництва України до Центральної Ради; розкриття становища робітництва у часи Української держави Павла Скоропадського; про робітничий клас і Директорію; про робітників України в умовах денікінського режиму: про робітничий клас у період перебудови соціально-економічної політики у 1919–1920 рр., особливо – про становище робітників України в умовах більшовицького експерименту одержавлення промисловості.

Автор наголошує на тому, що “однією з характерних рис більшовицької теорії і практики в Україні було те, що вона практично не відхилялась від звивистого річища, прокладеного кремлівським «штабом». Сліпа запрограмованість на вироблений «у центрі» фарватер, ігнорування особливостей України часто висаджували державний корабель Рад на обмілини або ж крутили його у вирі непередбачуваних соціально-економічних «підводних течій». Як правило, баластом, що першим викидався за борт в часи штормів і негод, ставали інтереси робітничого класу” [2, с. 817].

У виданні справедливо зазначено, що “у цілому, трансформаційні процеси, яким приділено увагу у дослідженні, хоч і мали порівняно із сучасними неспівмірно менший темп, однак на той час носили всеохопний та безпрецедентний характер. Політичні ідеї, економічні нововведення, соціальні зміни, культурні тренди докорінно змінювали зовнішній вигляд, ціннісну систему та внутрішній стан населення українських земель. Не варто забувати, що упродовж XVIII – перших двох десятиліть XX ст. українське суспільство пройшло шлях кількох локальних, континентальної та світової війн, небаченої соціальної турбулентності, жорстких національних утисків, жорстоких революційних подій. Водночас, це період модернізації та промислового перевороту національного відродження і видатних діячів культури, нових ідей та шанс на здобуття власної державності. У загальноісторичному контексті він формує окремий цикл, який неможливо однозначно охарактеризувати винятково із позитивної чи негативної точки зору, однак можна впевнено стверджувати про його важливу роль у існуванні незалежної соборної Української держави на початку XXI ст.” [1, с. 9].

Книга О. П. Рєнта розрахована на науковців і викладачів історії, учителів, аспірантів і студентів та широке коло осіб, які цікавляться історією України.

Список використаних джерел

1. Рєнт О. Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття). У 2-х кн. – Кн. 1 / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2021. – 846 с.
2. Рєнт О. Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII – перші десятиліття XX століття). У 2-х кн. – Кн. 2 / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2021. – 818 с.

УДК 930.1(44)

ІСТОРИК І ВЛАДА: КОРЕЛЯЦІЯ ВІДНОСИН

Світлана КОСЯК,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри суспільних наук

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Сучасна історична наука в умовах війни, інформаційних атак та меморіального протистояння стає майданчиком для співпраці історика та владних структур, інструментом визначення новітніх стратегій державної історичної політики. Сьогодення потребує знань і навичок історика з метою створення нової історичної ідеології, виховання патріотизму, вирішення болючих вузлів минулого. Важливим досягненням нашого часу є те, що український історик не відчуває ідеологічного чи адміністративного тиску з боку владних структур, а швидше – відчуття відповідальності. Саме вітчизняним історикам належить місія окреслити контури минулого й сучасного України як розвинутої європейської держави, самостійного політичного суб'єкта міжнародної політики.

У 2016 р. в Інституті історії України НАН України вийшла друком колективна монографія «Історик і Влада» [1]. Предметом дослідження наукової розвідки став механізм взаємодії історика і влади. Також у праці було окреслено проблему генерацій істориків як нової аналітичної структури, вказано на культурні та історіографічні місії різних поколінь істориків, розглянуто теоретичні та практичні аспекти наукових шкіл в історіографії. Л. Зашкільняк [2] відводить фаховим історикам важливу роль, спрямовану на формування історичної свідомості та історичного мислення. А. Киридон [3] наголошує, що нині історик стає безпосереднім модератором колективної пам'яті та ідентичності. Він має прагнути «максимально знизити рівень запровадження до досліджень заідеологізованих поглядів, захоплення історіософськими схемами, а також позбутися звички вирішувати історіографічні проблеми «за аналогією», обмежуючи застосування компаративістичних методів до ділянок макроісторії без намагання виводити «закони історії», «закони розвитку суспільства» [3, с. 174–175].

Характер епохи й умови соціального буття в усі часи мали визначальний вплив на характер писання історії. Кожна історіософська система спирається на той чи інший набір ментальних установок, або інакше кажучи, неусвідомлених колективних уявлень про історію, особистість й суспільство, які існують в конкретному соціумі. Ці ментальні установки формуються під впливом соціального досвіду та є своєрідними «емоційними матрицями» ключових теоретичних положень. Однак будь-яка історіософська система умовно має два виміри – ментальний і науковий, які збігаються лише частково. Для об'єктивного розуміння історіософської системи необхідним є аналіз обох рівнів у їх взаємодії з урахуванням певної свободи наукової думки.

Двома полюсами історіописання виступають «народна» історіографія (або зібрання колективних суспільних уявлень про минуле) і академічна чи професійна наука (фахове аналітичне пізнання минулого) [4, с. 36]. Водночас, професійна історіографія як галузь історичної науки, перебуває в тісному взаємозв'язку з інститутом владного історичного дискурсу. Особливо така взаємозалежність професійної історіографії від влади посилюється, коли справа стосується вузлових проблем сьогодення, однією з яких виступає дискурс колективної або історичної пам'яті.

Історико-соціальний вимір пам'яті, її формування, а також співвідносність соціальної (колективної) пам'яті та історичного знання завжди привертала увагу істориків, викликали гострі дискусії. Варто звернути увагу на певну відмінність у позиціях учасників: якщо для французького соціолога М. Хальбвакса та його послідовників соціальна пам'ять та історична наука виступають як антагоністи, то інша група вчених, що займають більш помірковані позиції, схиляється до зближення цих понять [5, с. 63].

За очевидної багатоповерховості рівня пам'яті: персональна, колективна, національна, має сформуватися несуперечлива картина минулого й культура обговорення протиріч, які виникають. При цьому історики й політики можуть знайти спільну мову й розпочати діалог, але пересічні носії пам'яті (особливо пам'яті травматичної, такої, що розділяє) виявляються неготовими до компромісу з минулим. У цьому контексті зростає роль інститутів і практик, які формують пам'ять, і в першу чергу, актуалізується роль історіографії [6, с.113].

Історія як наука, яка має потужний вплив на легітимізацію української національної суверенності та ідентичності, неодмінно входить до сфери зацікавлень держави. Історик не може творити в неузгодженому просторі державної легітимізації, а держава відповідно зацікавлена в появі необхідного історичного нарративу і відповідно координує інституційну базу наукових досліджень, формує запит на ліквідацію «білих плям» історії, вивчення маловідомих сторінок українського минулого, концептуалізацію ролі та місця України у загальноєвропейському та світовому історичному процесі тощо.

Розвиток національної історіографії слугує специфічним інструментарієм упровадження та реалізації політичних рішень (рішень влади), а також засобом конструювання колективних уявлень про минуле. Історик виступає безпосереднім модератором історичної пам'яті та ідентичності. Відповідно національна історична наука розглядається в якості самодостатнього інструменту державної політики пам'яті. Складність ситуації в Україні полягає в необхідності одночасного вирішення кількох взаємопов'язаних завдань: відтворення академічного простору об'єктивного знання, подолання маргіналізації вітчизняного історичного середовища, модернізація процесу історичних досліджень та конструювання національного історичного нарративу.

Підсумовуючи зазначимо, що активний розвиток історичних досліджень в умовах незалежної України створює реальний ресурс влади для вибудовування державної політики пам'яті. Національна історична

наука розглядається владою як інструмент формування державної політики пам'яті як культурного й політичного проекту незалежної України. Для професійної історіографії мова йде не просто про легітимізацію політики державної пам'яті, але й водночас про побудову нової дослідницької парадигми задля обґрунтування історичного минулого та з'ясування ролі культури та її носіїв в суспільстві й утвердження соціальної функції історичної науки.

Список використаних джерел

1. *Історик і Влада. Відп. ред. В. Смолій Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 543 с.*
2. *Зашикільняк Л. Небезпеки історичного мислення і соціальні функції історика в сучасному світі. Історик і Влада. Відп. ред. В. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 133–142.*
3. *Киридон А. Історик, влада, пам'ять: координати семантичного простору. Історик і Влада. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 169–192.*
4. *Kutiawin W. Pamięć historyczna Rosjan. Między dziejopisarstwem akademickim a historiografią „ludową”. Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów. Łódź: IBIDEM, 2008. S. 31–39.*
5. *Лазука К. Трансформації фокусу уваги в дослідженнях історичної пам'яті ХХ–ХХІ століть. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип.1. С. 63–66.*
6. *Киридон А. Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. Україна-Європа-Світ. Вип.3: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. С. 112–116.*

УДК 94:63(477.4)''20''

«ГОЛОВНЕ В ЖИТТІ – ЗАВЖДИ РОБИТИ ДОБРО...» – ІСТОРИКО-ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ЖИТТЯ І СВЯТІСТЬ СВЯТИТЕЛЯ ЛУКИ (В. Ф. ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКОГО), АРХІЄПІСКОПА СИМФЕРОПОЛЬСЬКОГО ТА КРИМСЬКОГО

Леся ГОРЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент

*Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Святитель Лука (Валентин Феліксович Войно-Ясенецький) – це унікальна особистість ХХ ст. Він – наш сучасник і своїм життям він довів єдність науки та релігії. Будучи лікарем, він наповнив цю професію моральним змістом, довівши, що це найвеличніша та найгуманніша місія на землі.

Святитель Лука – видатний хірург, духовний письменник, автор багатьох талановитих наукових праць з хірургії і анатомії та богослів'я.

Наш народ любить цього святого. Тим більше, що Черкащина зіграла важливу роль у його житті. У 1908 році В. Ф. Войно-Ясенецький жив на Золотоніщині і працював земським лікарем у селі Деньги. Родом з

Черкащини була його дружина Анна Ланська, у Черкасах народилася їхня донечка Олена, певний час проживали разом з родинами його рідні брати Володимир і Павло Войно-Ясенецькі та батьки. Тут, у Черкасах, упокоєні сестра і батьки святителя, на місці упокоєння нині знаходиться Свято-Архангело-Михайлівський кафедральний собор – головний храм нашого міста і Черкаської єпархії.

З нагоди 60-річчя з дня блаженної кончини святого Луки та на вшанування пам'яті світлої родини святителя-хірурга на Черкащині вийшла книга «Головне в житті – завжди робити добро...». Збірку укладено за підтримки та благословення митрополита Черкаського та Канівського Феодосія. До неї увійшли окремі проповіді та висловлення про християнські та загальнолюдські цінності, фрагменти з його унікальних трактатів «Наука і релігія» [1] та «Дух, душа і тіло» [2]. В книзі опубліковано низку родинних фотографій та фрагменти архівних документів, які вперше залучено до наукового обігу.

Фахівцям з медицини достовірно відомо, що Лука Кримський, почавши свій шлях із звичайного земського лікаря, багато відкриттів у медицині зробив першим або, принаймні, другим. Він є фундатором сучасної гнійної хірургії, асептики і антисептики. Саме він уперше розробив метод блокади трійчастого нерва, описав оригінальний метод блокади сідничного нерва і методику операції при защемлених грижах. Він першим у далекій Єнісейській лікарні, а не у столичній клініці зробив вдалу спробу пересадки нирок свині, першим почав широко пропагувати регіонарну анестезію замість шкідливого загального наркозу. І водночас – вірний слугитель Господа, молитвеник, духовний пастир, проповідник [3, 152].

У розділі збірки «Життя родини святого Луки Кримського на Черкащині» вперше подано архівний матеріал, який стосується його перебування і професійної діяльності в Україні. В численних монографічних виданнях про життєдіяльність В. Ф. Войно-Ясенецького відсутні згадки про його черкаський період. Це пояснюється тим, що всі вони спираються на його автобіографію «Я полюбив страдание...» [4]. В розділі «Робота в земських лікарнях» святитель не згадує про свою професійну діяльність в с. Деньги, він тільки вказує на народження доньки Олени [4, 29].

В Черкаському обласному архіві знайдено низку документів, які встановлюють факт перебування на посаді лікаря Деньгівської дільниці впродовж чотирьох місяців 1908 року. «Після кількох років самовідданої праці в земських лікарнях глибинки Російської імперії родина молодого лікаря з первістком на руках приїхала в Золотоніський район, ближче до рідні дружини. Це було приблизно у травні 1908 року» [5, 155].

«До жовтневого перевороту 1917 року в Деньгах була одна з 4-х лікарських дільниць на теренах сучасного Золотоніського повіту» [5, 156]. Виникає питання про можливості оперування в селі. «На початку ХХ ст. Золотоніський повіт охоплював практично все черкаське лівобережжя. Тобто це був досить великий медичний центр, який опікувався здоров'ям десятків тисяч людей. І лікар Войно-Ясенецький, як свідчать документи,

був там провідним спеціалістом, вирізняючись і особливим ступенем довіри до нього пацієнтів, і визнанням, і компетентністю» [5, 156].

Золотоніський період святителя Луки був невеликим за часом (травень-вересень 1908 року), але знаковим у його житті. Саме в Золотоноші він остаточно вирішив працювати над дисертацією про один з перспективних видів місцевого знеболання – регіонарну анестезію. Тут почалося його результативне листування з видатним професором П. І. Дьяконовим, який завідував кафедрою і клінікою госпітальної хірургії на медичному факультеті Московського університету. Професор дав згоду прикріпити земського лікаря до цієї клініки для роботи над дисертацією [5, 156–157].

Кілька документів з фондів Черкаського архіву, що стосуються родини Войно-Ясенецького і які жодного разу не публікувалися, представлені в цій збірці: приміром, запис про народження донечки в метричному документі Свято-Троїцької церкви, яка була підірвана у 1964 році, а в 1975 році на її місці побудовано нинішній Пагорб Слави у Черкасах. Проте вся література про святителя Луку стверджує, що Оленка народилася в Росії. Як писав сам лікар у своїй автобіографії, «діяльність акушерки мені випало виконувати самому» [4, 29].

Отже, в архіві знайдено метрику, яка свідчить, що народилася дівчинка 16 вересня 1908 року, хрещена була 10 жовтня. У графі «Звання, ім'я, по батькові та прізвище батьків» записано: «Лікар Валентин Феликсович Ясенецький-Войно та його законна дружина Анна Василівна, православні», а хрещеними батьками записані присяжний повірений Володимир Феликсович Ясенецький-Войно (тобто брат Луки) та дворянка Марія Дмитрівна Ясенецька-Войно (його мама) [5, 158].

Ім'я Володимира Феликсовича Ясенецького-Войно є в списку службовців Черкаського міського товариства самоврядування у розділі «Юридичний відділ», де вказано, що він був міським юрисконсультом [5, 158]. Також дослідниками знайдено у довідковому виданні «Весь город Черкасы за 1911 год» у списку абонентів телефонної мережі номер батька Фелікса Ясенецького-Войно. В довіднику також міститься інформація, що по місту Черкаси повірених присяжних було троє, в тому числі – Володимир Феликсович Ясенецький-Войно, а його помічником був Павло Феликсович Ясенецький-Войно. Тобто обидва брати архієпископа Луки жили і працювали разом [5, 158].

«Є документи, які констатують, що брат святителя Луки, студент Київського університету св. князя Володимира Павло Феликсович Ясенецький-Войно одружився з красунею Юлією Аристарховою з Кам'янки Черкаської області. ... у роки Першої світової війни отримав ледь не всі знані військові нагороди, 37-річним загинув у Громадянській війні, воюючи на боці «червоних»» [5, 159–160].

У січні 1926 року після першого заслання єпископ Лука заїхав у Черкаси – побачитися з батьками і братом Володимиром. Ця інформація є у спогадах відомого лікаря: «Чутливою була зустріч моїх стареньких батьків з сином – професором хірургом, що став єпископом, з любов'ю цілували вони мою руку, зі сльозами слухали паніхиду, яку я служив на могилі померлої сестри моєї Ольги» [4, 94].

І нарешті, збірка знайомить нас ще з одним, тільки зараз введеним в науковий обіг документом про смерть мами святителя Луки. «Ясенецька-Войно Марія Дмитрівна померла 23 серпня у віці 78 років дома, на вулиці Свердлова, 53. Національність – українка, утримував її син Володимир – судовий захисник, член колегії захисників». В цьому ж документі є інформація, що з Феліксом Станіславовичем вони одружилися 60 років тому, від цього шлюбу у подружжя народилося 14 дітей, з яких до старості батьків дожили троє [5, 161]. Документи Черкаського архіву про смерть батька не збереглися. Проте за спогадами внучатої племінниці святителя Луки Майї Прозоровської (1930 р.н.), пам'ятаючи розповіді своєї мами Віри Прозоровської, відомо, що вона народилася в Черкасах, а коли їй виповнився один рік, її дідусь помер, потім родина переїхала до Полтавської області, там і похований рідний брат відомого хірурга Володимир [5, 161]. Дата народження батька Луки Кримського відома – 19 листопада 1841 року (Могилівська губернія). Батьки були поховані на колишньому цвинтарі № 3 Черкас, так званому інтернаціональному, де ховали і православних, і католиків, і старообрядців, і навіть німців під час війни [5, 162].

Отже, біографія родини святителя Луки (Валентина Феліксовича Войно-Ясенецького) пов'язана із нашим краєм. Збірка «Головне в житті – завжди робити добро...» стирає «білі плями» про черкаський період життєдіяльності відомого хірурга. До наукового обігу введено низку документів, що знайдені завдяки зусиллям члена Національної спілки краєзнавців України Григорія Голиша. Ми повинні пам'ятати і цінувати факти з життя великого святого. І не тільки як історичні факти, а як знак благовоління його до нашої благословенної землі.

Список використаних джерел

1. Святитель Лука (Войно-Ясенецький). *Наука и религия / Святитель Лука (Войно-Ясенецький)*. – Симферополь, 2009. – 160 с.
2. Святитель Лука (Войно-Ясенецький). *Дух, душа и тело / Святитель Лука (Войно-Ясенецький)*. – Свято-Успенская Почаевская лавра, 2020. – 144 с.
3. Глуценков В. А. *Святитель Лука – взгляд в будущее. Панагия и белая мантия / В. А. Глуценков*. – 2-е изд., стер. – Свято-Успенская Почаевская лавра, 2019. – 208 с.
4. Святитель Лука (Войно-Ясенецький). *Я полюбил страдание... Автобиография / Святитель Лука (Войно-Ясенецький)*. – Свято-Успенская Почаевская лавра, 2014. – 292 с.
5. *Головне в житті – завжди робити добро / уклад. за підтримки митрополита Черкаського і Канівського Феодосія*. – Черкаси, 2021. – 186 с.

Наукове видання

Матеріали
V Всеукраїнської
науково-практичної конференції
**«КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ТРАДИЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ»**
(з міжнародною участю)

20 – 21 жовтня 2022 р.
м. Черкаси

Статті подаються в авторському редагуванні.

Складання: Леся Рудяка, Катерина Давиденко, Тетяна Манжура.

Підп. до друку 19.10.22. Формат 60x84 $\frac{1}{16}$
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 19,64. Тираж 50 прим.

Це видання надруковано на папері
із деревини, відповідної нормам
екологічного лісовикористання

Видавець ФОП Гордієнко Є.І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.
вул. Святотроїцька, 73, м. Черкаси,
Україна, 18000, тел. +38 (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

  @drukcherkasy

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу автора або видавництва. Порухення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.